

EKONOMİ VE FİNANS

KUZEY KIBRIS'TA KEMER SIKMA POLİTİKALARININ SOSYO-EKONOMİK VE POLİTİK SONUÇLARI

KISA BİR DEĞERLENDİRME

Sertaç Sonan & Ömer Gökçekuş
2020

Bu çalışma, resmi istatistiklere ve uzmanlarla yapılan görüşmelere dayanarak kemer sıkma politikalarının Kıbrıs Türk ekonomisi, toplumu ve siyaseti üzerindeki etkisinin kısa bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Kemer sıkma politikaları hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurmuştur: Bütçe açığı azalırken, kamu borç stoku yüksek kalmaya devam etmiştir; hanehalkı borçlanmasında da ciddi bir artış gerçekleşmiştir.

Düşen yaşam standartları ve dıştan dayatılan tedbirler yüzünden siyasal yelpazenin her iki yanındaki partilere karşı da bir tepki oluşmuş ve hükümette kalmak daha zor hale gelmiştir.

İçindekiler

YÖNETİCİ ÖZETİ	3
GİRİŞ	4
KUZEY KIBRIS'IN BÜYÜK KAMU SEKTÖRÜNÜN ARKASINDAKİ TARİHSEL FAKTÖRLER	7
HER GÜZEL ŞEYİN BİR SONU VARDIR: KEMER SIKMA ÖNLEMLERİ	9
Kemer Sıkma Önlemlerinin Kamu Maliyesine Etkisi	12
Kemer Sıkma Önlemlerinin Makroekonomik Etkileri	15
İşsizlik	15
Gelir dağılımı eşitsizliği	15
Sağlık Hizmetleri	15
Türkiye'ye Mali Bağımlılık	16
Hanehalkı Borcu	16
Rekabetçilik	18
Siyasal Etki	18
SONUÇ	20
Kaynakça	21
Yazarlar Hakkında	23

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu tür politikaların uygulandığı diğer ülkelerden farklı olarak, kuzey Kıbrıs'ta kemer sıkma önlemleri Büyük Durgunluk'un (the Great Recession) kamu maliyesi üzerindeki olumsuz ancak geçici etkilerine yönelik olarak uygulamaya konulmamıştır. Bu politikalar, daha ziyade, yarım yüzyıl boyunca dünyanın geri kalanından tecrit edilmiş ve Türkiye'nin mali desteğine bağımlı, küçük ve tanınmamış bir devletin politik-ekonomik yapısını yeniden kurgulamak üzere tasarlanmıştır. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Ankara'nın Kıbrıs sorununa yönelik tutumundaki değişim, Kıbrıs'ın kuzey kesimine yönelik ekonomi politikasında da değişikliklere neden olmuştur. Ankara, Kıbrıslı Türk siyasetçilerin savurganlığı olarak gördüğü politikaları finanse etme konusunda daha isteksiz hale gelmiş, kemer sıkma politikaları da işte bu çerçevede gündeme gelmiştir.

Kıbrıs Türk ekonomisinin en çok göze çarpan sorunu, kamu sektörünün kliyalistik ilişkiler dolayısıyla sürekli genişlemesi sonucu kamu bütçesinde çok ciddi paya sahip hale gelen personel ve transfer harcamalarıdır. Bu bağlamda, kemer sıkma politikalarının öncelikli hedeflerinden biri, kamu sektörü çalışanı olmayı daha az çekici hale getirmektir. Bu doğrultuda üç ana politika aracı kullanıldı: (1) emeklilik sisteminde reform yapılması; (2) kamu sektörü çalışanlarının başlangıç maaşlarının düşürülmesi ve (3) 2011 yılında bir yıl boyunca kamudaki tüm maaşların, emekli maaşlarının ve sosyal güvenlik ödemelerinin reel olarak dondurulması.

Kemer sıkma politikaları hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kamu sektörü çalışanları, emekliler ve sosyal yardım alanların tamamı reel gelirlerinde düşüş yaşamıştır. Bunun sonucunda, bütçe açığı azalmıştır. Ancak, kamu borç stokunun GSYİH içindeki payı yüksek kalmaya devam etmiştir. Dahası, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek istemeyen bireyler reel gelirlerindeki düşüşü telafi etmek için borç almayı tercih etmiş ve neticesinde bireysel borçlanma da artmıştır.

Diğer yandan, ele alınan dönemde ekonomi büyümüş gibi görünse de GSMH, 2017 yılı sonuna gelindiğinde, dolar bazında, hala 2008'deki seviyesinin altındadır. Kamu sektöründeki başlangıç maaşları reel olarak azaltılmış olsa da özel sektördeki çalışma koşulları iyileştirilmediğinden ve genç üniversite mezunlarını tatmin edecek beyaz yaka işler yaratılmadığından, kamu sektöründeki işler Kıbrıslı Türk çalışanların çoğu için "en büyük arzu nesnesi" olmaya devam etmektedir.

Bahse konu dönem boyunca Türkiye'ye olan mali bağımlılık kademeli olarak azalmıştır. Bu durum, Kıbrıslı Türk ve Rum tarafları arasında yürütülen toplumlararası müzakereler açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bunun nedeni, Kıbrıs'ın kuzey kesiminde sürdürülebilir bir ekonomik yapı olmasının, Kıbrıslı Türklerin federal devlete yük olacağına dair güneyde hâkim olan olumsuz algıyı değiştirmeye yardımcı olabileceği olmasıdır. Olumsuz bir gelişme ise, Türkiye'den borç alınmaya devam edilmesinden dolayı ciddi bir borç yükünün de birikmeye devam etmiş olmasıdır.

Türkiye'ye olan ekonomik bağımlılık azalmış olsa da Türkiye'nin siyasi etkisinde herhangi bir azalma gözlemlenmemektedir. İç siyaset açısından duruma bakıldığında, kemer sıkma önlemleri sonucunda hükümette bulunan tüm partilere yönelik toplumsal bir tepki oluştuğunu ve hükümette bulunmanın daha zor hale geldiğini söylemek mümkündür. Son üç genel seçimin zamanından önce yapılması ve seçime katılım oranındaki sürekli düşüş Kıbrıslı Türk seçmenlerin hoşnutsuzluğunun göstergesidir. Kemer sıkma politikalarının sonlanacağına dair herhangi bir işaret olmaması, bu trendin devam edeceğine ve siyasal sistem üzerinde daha da fazla baskı oluşturacağına işaret etmektedir.

GİRİŞ

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)¹ yalnızca Türkiye tarafından tanınan de facto bir devlettir. 1983 yılında tek taraflı olarak ilan edilen bağımsızlık, Kıbrıslı Türklerin, 1964 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti devlet kurumlarından ayrılmak zorunda bırakılmasını takiben kurulan Genel Komite ile fiilen başlamış olan, Kıbrıs'ta ayrı bir Türk devleti kurma çabalarının, son noktası olarak görülebilir (bkz. Sonan 2014, s. 60). 2017 yılı itibarıyla 14.000 doları aşan kişi başı GSMH'sıyla KKTC, Tayvan'dan sonra en zengin de facto devlet konumundadır. Ülkede, para birimi olarak Türk Lirası kullanılmaktadır. Adayı iki toplumlu, iki bölgeli bir federal devlet altında yeniden birleştirmek için iki toplum arasındaki toplumsal müzakereler aralıklarla devam ederken, KKTC, siyasi ve mali açıdan Türkiye'ye bağımlı bir durumda varlığını sürdürmektedir.

Tablo 1'deki ekonomik ve sosyal göstergelerden görülebileceği üzere, 2002'den bu yana, KKTC hem ekonomik hem de siyasal olarak büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Adayı yeniden birleştirmek adına Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan ve 2004 yılında referanduma sunulan planı büyük bir katılımı destekleyen Kıbrıslı Türkler, BM belgelerinde belirtildiği gibi iki toplumlu ve iki bölgeli federasyon çerçevesinde Kıbrıs Rum toplumu ile uzlaşmaya hazır olduklarını göstererek, uluslararası camiada sempati kazanmıştır. Başka bir deyişle, Kıbrıslı Türk tarafı Annan planını kabul ederek ilk kez adada ayrı bir Kıbrıs Türk devleti arayışından vazgeçmeye hazır olduğunu dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Bu doğrultuda, 2004 yılında tüm aday üye olarak kabul eden Avrupa Birliği (AB), Kıbrıslı Türklere karşı daha olumlu bir tutum benimsemiştir. Bu, 26 Nisan 2004 tarihli AB Genel İşler Konseyi tarafından şöyle özetlenmiştir:

Kıbrıs Türk toplumu, Avrupa Birliği içinde olma isteğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Konsey, Kıbrıs Türk toplumunun tecridine son vermeye ve Kıbrıslı Türklerin ekonomik kalkınmasını teşvik ederek Kıbrıs'ın yeniden birleşmesini kolaylaştırmaya kararlıdır. Konsey, Komisyon'u adanın ekonomik entegrasyonuna ve iki toplum ile AB

arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik kapsamlı öneriler getirmeye davet etmiştir (Avrupa Komisyonu Kıbrıs Temsilciliği, 2019).

Bu açıklama doğrultusunda, AB, Kıbrıslı Türkler için, 2006 yılında beş yıllık bir program dahilinde €259 milyon, 2011 yılından itibaren ise yıllık €30 milyon tahsis edilmesini kararlaştırmıştır (*ibid.*). AB'nin bu taahhüdü, AB'ye katılmamanın yaratmış olduğu hayal kırıklığı yanında küçük bir teselli ve Türkiye'nin her yıl aktardığı tutara göre oldukça düşük olsa da, bu, sembolik bir siyasi başarıdır.

¹ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası toplum tarafından adadaki tek hükümet olarak tanındığından adanın tamamı Avrupa Birliği üyesi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Katılım Anlaşması'nın 10. Protokolü uyarınca, Avrupa Birliği müktesebatı siyasi bir çözüm bulununcaya kadar adanın kuzeyinde askıya alınmış durumdadır.

Tablo 1
KKTC - Temel ekonomik ve sosyal göstergeler: 2002-2017

	2002	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSMH (Milyon \$)	941,4	3.598,8	3.995,6	3.502,5	3.750,6	3.908,5	3.840,8	3.969,5	4.031,9	3.744,7	3.839,3	3.984
Kişi başına GSMH (\$)	4.409	14.765	16.158	13.930	14.703	15.403	15.038	15.302	15.109	13.721	13.902	14.187
Reel büyüme oranı (%)	6,9	1,5	-3,4	-5,7	3,6	4,0	0,5	1,3	4,9	4,1	3,8	5,5
Enflasyon	24,5	9,4	14,5	5,7	3,3	14,7	3,6	10,2	6,5	7,8	10,2	14,7
İşsizlik (%)	md	9,40	9,80	12,40	11,90	9,50	8,70	8,40	8,30	7,40	6,40	5,80
Çalışan Sayısı	md	89.787	91.223	91.550	93.498	97.103	96.539	97.867	103.149	112.815	118.388	120.999
Çalışma izni ile çalışan yabancılar	md	md	md	md	29.976	29.819	31.155	31.222	33.313	35.197	39.436	44.121
Nüfus	213.491	268.011	274.436	283.736	286.973	283.281	292.129	301.988	313.626	326.158	335.455	345.722
İhracat	45,4	83,7	83,7	71,1	96,2	152,9	122,4	120,7	133,9	118,1	105,5	105,6
İthalat	309,6	1.539,2	1.680,7	1.326,2	1.604,2	1.699,9	1.705,3	1.699,4	1.784,3	1.500,6	1.554,9	1.778,40
Net turizm gelirleri (Milyon \$)	114,1	381,0	383,7	390,7	405,8	459,4	571,9	613,4	679,0	698,0	739,4	865
Net yüksek öğrenim gelirleri (Milyon \$)	md	md	md	md	md	md	md	md	589,8	636,2	694,8	765,9
Kıbrıs Türk üniversitelerine kayıtlı yabancı öğrenci sayısı	17611	33135	36324	32075	28564	41401	46134	55057	63422	72241	80874	87607
Sağlık harcamaları / GSMH (%)	2,8	3,9	3,5	3,5	3,4	3,1	3,1	3,2	3,1	2,5	2,8	md
Sağlık harcamaları / Bütçe (%)	5,0	8,6	7,6	7,4	7,3	7,2	7,3	7,4	7,6	6,6	7,7	md
Devlet hastanelerindeki yatak sayısı	922	1.022	971	1.015	1.026	1.028	1.007	1.007	1.007	1.007	1.007	md
Devlet hastanelerindeki uzman doktor sayısı	172	205	212	218	231	228	223	226	224	228	212	md
Devlet hastanelerindeki hemşire sayısı	399	650	663	680	665	664	680	692	694	731	740	md

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü (2017 ve 2018a) ve Kendirci (2018).

Ekonomik büyüme açısından, 2002 ile 2008 arasındaki altı yıllık dönem çok başarılıdır zira kişi başına GSMH neredeyse dört kat artmıştır. Bu durum, büyük ölçüde Türkiye'den gelen para akışındaki artış ve adanın güney kesimine kıyasla çok daha düşük fiyatlar sunan kuzey kesimindeki yazlık konutlara yönelik artan dış talep sayesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Türkiye'den yıllık olarak gelen krediler ve hibeler \$282 milyondan \$583 milyona yükselmiş ve 2009 yılında \$600 milyon ile zirve yapmıştır (Kendirci ve diğ. 2018, s. 186). İnşaat sektörü ise 2002 ile 2007 yılları arasında %187'lik bir büyüme kaydetmiştir (Devlet Planlama Örgütü 2017). Bu inşaat patlaması, büyük ölçüde, Annan planının mülk sorununa ilişkin hükümlerinin, 1974 öncesi Kıbrıslı Rumlara ait olan mülklerin durumu hakkındaki belirsizliği kısmen azaltması ve bu suretle bunların alınıp satılmasını teşvik etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durum ve Türkiye'den gelen finansal destekteki artış sayesinde, Kıbrıs Türk ekonomisi 2003 ile 2007 yılları arasında çift haneli büyüme oranları yakalamış ve yıllık ortalama %13 büyüme kaydetmiştir (Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği (KEİ) 2009, s. 13).

Kıbrıs Türk ekonomisindeki bu benzeri görülmemiş büyümeyi daralma takip etmiştir. Daralma, küresel durgunluk ile aynı zamana denk gelmiş olsa da, pek çok açıdan, Kıbrıslı Türklerin kemer sıkma serüveni diğer benzer kemer sıkma süreçlerinden farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki, KKTC, 2008 yılında (%-3,4) ve 2009 yılında (-%5,7) iki yıl üst üste dünyanın geri kalanında olduğu gibi negatif büyüme yaşamış olsa da, bu dönemde bankaları önemli bir sorunla karşılaşmamıştır. Uluslararası izolasyondan dolayı uluslararası finansal kuruluşlardan borçlanamadığı için kamu maliyesi temerrüt riskiyle de karşı karşıya kalmamıştır. Besim ve Mullen'in (2009, s. 95) ifade ettiği gibi, 'Yurtiçi mevduatlardan beslenen basit bilanço yapıları ve sektörün geleneksel bankacılık hizmetleriyle sınırlı kalmış olması, küresel finansal krizin "KKTC" bankacılık sektörü üzerinde doğrudan bir etkisi olmaması sonucunu doğurmuştur'.

Dolayısıyla, ekonomiyi yeniden yapılandırma girişimi, Kıbrıslı Türklerin onlarca yıllık ayrı devlet olma macerasını parasal olarak destekleyen Türk hükümeti tarafından benimsenen politika değişikliğinin sonucu olarak gerçekleşti denilebilir. Dönemin Kıbrıslı Türk Maliye Bakanı Ahmet Uzun'un birkaç yıl sonra yaptığı bir röportajda söylediği gibi 'Türkiye artık eski Türkiye değildi' ve bu dönemde Kıbrıs Türk hükümetleri Türk muhataplarından daha farklı (daha az cömert) bir muamele görmeye başlamıştı (Tümerkan 2012).

Bu çerçevede, bu rapor, kemer sıkma önlemlerinin Kıbrıs Türk ekonomisi, toplumu ve siyaseti üzerindeki etkisinin kısa bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Bunu için iki temel kaynaktan yararlanılmıştır: (1) Kıbrıs Türk Devlet Planlama Örgütü (DPÖ) ve - Kıbrıs Türk ve Türk hükümetleri tarafından kabul edilen ekonomik programların uygulanmasından ve izlenmesinden sorumlu olan Lefkoşa'daki Türkiye Büyükelçiliği'nin bir alt birimi olan Kalkınma ve İşbirliği Ofisi (KEİ) tarafından sunulan resmi rakamlar ve (2) bir dizi uzmanla yapılan görüşmeler.

Rapor, kemer sıkma ve kamu sektörü reformunun sağdan olsun soldan olsun siyasal partilerden neden bu denli az destek aldığı hakkında fikir sunmak için, Kıbrıslı Türk toplumunun devletle olan çalışan-işveren ilişkisinin tarihsel olarak incelenmesiyle başlamaktadır. Bu bölüm, aynı zamanda Türkiye'nin kamu sektörünün büyümesindeki rolünü de ortaya koymaktadır.

KUZEY KIBRIS'IN BÜYÜK KAMU SEKTÖRÜNÜN ARKASINDAKİ TARİHSEL FAKTÖRLER

Kamu sektöründe yapılacak reformlara karşı hem elitler hem de kitleler düzeyindeki direnişin doğru bir analizini yapmak istersek, işveren olarak devlet ile çalışan olarak ortalama bir Kıbrıslı Türk arasındaki ilişkiyi tarihsel bağlamda ele almamız gerekir. Bu durum, Navaro-Yashin tarafından antropolojik açıdan renkli bir şekilde ifade edilmektedir:

Kıbrıslı Türkler devlet memuru olarak atanmayı güçlü bir şekilde arzu ederler. Ebeveynler, çocuklarına bu tür pozisyonları ayarlayabilmek için sosyal bağlantılarını kullanırlar. Gelin olacak kızların aileleri damat adaylarını memurlar arasından arar. Devlet memurlarının ciddiyetsizliği ve 'devletin' verimsizliğine dair hikayeler anlatılmasına rağmen, bu pozisyonlar ve bu pozisyonlarda olan ya da olmaya hak kazananlar ziyadesiyle değer görürler (Navaro-Yashin 2006, s. 281).

Bir bakıma, Kıbrıs Türk kültürünün bir parçası haline gelmiş olan bu durumun arkasındaki nedenler toplumun tarihi ve siyasetinde aranmalıdır. Tarihsel olarak, Kıbrıslı Türkler kamu yönetiminin omurgasını oluşturmuşlar ve hem Osmanlı hem de İngiliz dönemlerinde devlet kurumlarında nüfuslarına oranla daha fazla temsil edilmişlerdir. Attalides'e göre, 'Müslümanların idareci ve toprak sahibi olarak geleneksel yönetici sınıf konumu, ekonomik anlamda girişimciliği cesaretlendirmemiş bunun sonucunda da bu alan Reayaya bırakılmıştır' (1977, s. 87). İngiliz döneminde de bu durum değişmemiştir. Örneğin, 1901 yılında Müslümanların, yani Kıbrıslı Türklerin, adanın nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturduğu dönemde polis kuvvetlerinde '281 Müslüman ve 387 Hıristiyan vardı' (*ibid.*). 1963 yılına gelindiğinde, Kıbrıslı Türkler nüfusun %18,2'sini (Kıbrıslı Rumlar %77,1'ini) oluştururken, Kıbrıslı Türklerin kamu idaresi ve savunma alanında Gayri Safi Milli Hasıla'ya katkısı (katma değer açısından) %27,2 düzeyindedir (Kıbrıslı Rumların katkısıysa %68,3'tür) (Panagides 1968, s.143). Kıbrıslı Türklerin tarım, imalat ve hizmet sektörlerine katkısı ise sırasıyla %12,1, %6,1 ve %15 düzeyinde olmuştur (*ibid.*).

Kıbrıslı Türklerin ekonomik faaliyetlerden büyük ölçüde uzak olarak, enklavlarda yaşadığı 1964 ve 1974 arasındaki dönem, bu yapıyı daha da çarpıtmakla kalmamış, aynı zamanda 1974 sonrası dönemin politik-ekonomik düzeninin şekillenmesinde de önemli ve belirleyici bir rol oynamıştır: 'Kuzey Kıbrıs'ta mevcut devlet idaresi enklavlarda kurulmuştur [...]. Türkiye'ye siyasi ve ekonomik bağımlılık, tanınmayan statü, sivil-asker ilişkileri ve "büyük devlet" eğiliminin tamamı bu dönemde ortaya çıkmıştır' (Navaro-Yashin 2006, s. 288).

Kıbrıslı Türk liderliği, Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) Türkiye'den gelen komutanı (Bayraktar) ve Türk Büyükelçisi'nden oluşan üç başlı yönetim, halkı, köylerini ve geçim kaynaklarını terk etmeye ve en yakın enklava yerleşmeye zorlamıştır. Navaro-Yashin'e bir kez daha atıfta bulunacak olursak, insanlara 'İşinizi bırakın, enklava yerleşin, direnişe katılın, işte un, işte maaşınız' denmiştir. 1974 yılında adanın coğrafi olarak bölünmesinin ardından da aynı yaklaşım benimsenmiştir: 'İşte size kamuda iş, işte maaş' (Navaro-Yashin 2006, s. 287).

1974 yılından sonra oluşturulan siyasal-ekonomik yapıyı meşru kılmak için hükümetler kamuda sürekli istihdam yapmış, iş dağıtmıştır. Bu anlamda, kuzeyin siyasal-ekonomik yapısını anlamak için Kıbrıs sorununu da bilmek gerekir. Kıbrıs Türk toplumu 2003 yılı Aralık ayındaki seçimlere kadar sürekli olarak iki sağ partinin domine ettiği hükümetler tarafından yönetilmiştir: Bunlar, 1976'dan 2003'e kadar (1994 ve 1996 yılları arasındaki 36 aylık dönem hariç) tek başına ya da koalisyon ortağı olarak hükümet kuran Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve 1994 yılında hükümet kurma yetkisi verilen UBP dışındaki ilk parti olan ve UBP'den kopanların oluşturduğu Demokrat Parti (DP)'dir. Bu partilerin her ikisi de adadaki statükonun devamını desteklemektedir, yani esasen adanın federal bir düzende yeniden birleşmesine karşıdır. Bu partiler, Türkiye'deki sivil-asker bürokrasinin Kıbrıs sorununa yaklaşımı ile uyum içinde oldukları için Ankara tarafından tercih edilmiş ve desteklenmiştir. Ayrıca, Ankara tarafından, bu partiler, adada federal bir çatı altında birleşmeyi savunan, Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ve Toplumsal Kurtuluş Partisi'ne (TKP) karşı birer kalkan olarak görülmüştür. Bu ilişki ağı, Lyrantzis'in 'bürokratik kliyalizm (kayırmacılık)' olarak adlandırdığı ve aşağıdaki şekilde tanımladığı siyasal-ekonomik bir yapının oluşumunu sağlamıştır. Bürokratik kliyalizm

partililer tarafından devlet mekanizmasına sistematik olarak sızılması ve bu şekilde devlet imkanlarının partilere dağıtılmasıdır. Bunun bir parçası olarak, iktidarı ve partinin seçmen tabanını korumak amacıyla kamu sektöründeki mevcut görev ve departmanlar organize şekilde genişletilmekte ve bunlara yenileri eklenmektedir. ... Böyle bir sistemde, kamu bürokrasisi, kamu hizmetlerinin etkin şekilde devam etmesine yönelik çalışmaktan ziyade yönetenlerin politik desteklerini alma karşılığında yakınlarına parazitsel işler sağlaması için çaba göstermektedir (1984, s. 103).

Bu kapsamda, her seçim döneminde kamu sektörü daha da genişlemiştir. Zaman zaman, 1986 yılında ilk defa kemer sıkma politikaları uygulatmış olan Turgut Özal örneğinde olduğu gibi, reform yanlısı Türk politikacılar tarafından tasarruf önlemleri dayatılmış olsa da, bu tür patronaj politikaları uzun bir süre Ankara tarafından finanse edilmeye devam etmiştir. Esasında, 1960'lardan bu yana Türk hükümetlerinin, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta ayrı bir siyasi entite oluşturma çabalarını maddi olarak desteklediğini söylemek mümkündür. 1963 yılı Aralık ayından 1974 yılı Temmuz ayına kadar geçen dönemde Kıbrıslı Türklerin fiili hükümeti olarak görev yapan Genel Komite ve sonrasında oluşturulan Kıbrıs Türk Yönetimi bütçesinin %90'ını Türkiye'den almıştır (Sonan 2014, s. 81). Bu görünüm 1974'ten sonra da pek değişmemiştir. 1974'ten 2004'e kadar Türkiye'den KKTC'ye yaklaşık 3 milyar dolar aktarılmıştır (Sonan 2007, s. 9). 2002-2017 yılları arasında aktarılan miktar ise, 2,96 milyar doları hibe olmak üzere, 6,47 milyar dolara ulaşmıştır (Kendirci ve diğ. 2018, s. 194). Bu noktada, 1997 yılına kadar Türkiye tarafından yapılan tüm mali transferlerin hibe olarak kaydedildiği belirtilmelidir. Bu tarihten sonra ise KKTC'ye Türkiye tarafından aktarılan fonlar hem hibe hem de kredilerden oluşmaktadır. Temel olarak, krediler bütçe açığını kapatmak için verilirken, hibeler altyapı yatırımları ve savunma harcamaları için aktarılmaktadır. Şimdiye kadar Türkiye'ye herhangi bir geri ödeme yapılmamıştır.

HER GÜZEL ŞEYİN BİR SONU VARDIR: KEMER SIKMA ÖNLEMLERİ

Kemer sıkma önlemlerine ilişkin tartışmaları detaylandırmadan önce kemer sıkmanın ne anlama geldiğini belirtmek uygun olacaktır. Mark Blyth kemer sıkma önlemlerini şöyle tanımlamaktadır:

yeniden rekabet gücü kazanabilmek için, maaş, fiyat ve kamu harcamalarını azaltarak, ekonomiyi dengeye getirmeyi hedefleyen bir çeşit bilinçli deflasyondur; bunu başarmanın, (varsayıma göre) en kolay yolunun, kamu bütçesini, borçlarını ve açıklarını azaltmak olduğu düşünülmektedir. Bu tür politikaların savunucuları, böyle yapmanın, iş dünyasına güven vereceğine inanmaktadır zira böyle bir durumda devlet piyasadaki sermayeyi borçlanmak suretiyle emip özel yatırımları dışlayamayacak (crowding-out) ve ülkenin halihazırda zaten 'çok büyük' olan kamu borcunu daha da artırmayacaktır (Blyth, 2013, s.2).

Kuzey Kıbrıs'ta kemer sıkma politikalarına yönelik sunulan temel gerekçe, Blyth'in kemer sıkma tanımına paraleldir. Kemer sıkmanın, zaman zaman, 'refah-devletini dizginlemek' için bir araç olarak tanımlandığını da söylemek gerekir (bkz. Plehwe ve diğ. 2019, s. v). Bu tanım, kuzey Kıbrıs'ın özel durumu için geçerli değildir zira kamu bütçesinin bu denli fazla olması tipik bir refah devletinin vatandaşlarına sağladığı hizmetlerden değil, daha ziyade yukarıda tanımlanan bürokratik kliyentalizmden kaynaklanmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, küresel ekonominin geri kalmasıyla sıkı bir ilişkileri olmadığından, Kıbrıslı Türklerin kemer sıkma önlemleri ile tanışması Türk hükümeti tarafından getirilen talep doğrultusunda olmuştur. 1986 yılından bu yana, iki taraf birçok defa Kıbrıs'ın kuzey kesimindeki kamu sektörünü küçültme konusunda anlaşmış ve kemer sıkma önlemleri uygulamaya konmuştur. Ancak, Kıbrıs sorunu ve hükümette bulunan partilerde sık sık değişiklikler olmasına yol açan Türkiye'deki siyasal istikrarsızlık nedeniyle, bu çabalar hiçbir zaman uzun süre sürdürülememiştir. Türk hükümeti, uygulama konusunda, ancak 2000'li yılların ilk on yıllık diliminin sonuna doğru kararlılık gösterebilmiştir. Bu kararlılık, hem Kıbrıs sorunuyla ilgili gelişmeler, hem de Türk iç politikasındaki değişikliklerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Kıbrıs sorununun çözümüne ve Annan planının onaylanmasına ilişkin nispeten esnek duruşu, Kıbrıs Türk siyasetinin de normalleşmesinin önünü açmıştır. Şöyle ki, AKP, Kıbrıs sorunu bağlamındaki statükoyu sürdürmek istemedi-

ğinden, kendisini, milliyetçi partilerin seçim kazanması adına onların kliyentalistik politikalarına destek vermek zorunda hissetmedi. Bu ve genel olarak yeni bir politik konjonktür oluşması (bir başka deyişle AB'ye katılma olasılığı) sayesinde, yeniden birleşme yanlısı olan CTP, 2003 yılı Aralık genel seçimlerinin ardından, ilk kez, koalisyon hükümetinin büyük ortağı olmayı başarmıştır.

Bu çerçevede, Kıbrıs Türk ve Türk hükümetleri arasında 2006 yılında ilk kez Ankara'dan yapılan mali transferlerin önceden belirleneceği ve koşullara tabi olacağı bir protokol imzalanmıştır. Hatta bu talebin Kıbrıs Türk tarafından geldiği basına yansımıştır (bkz. Münir 2010). Bu protokol, 'Sürdürülebilir Kalkınma için Yapılandırma ve Destek Programı' başlıklı üç yıllık programın (2007-2009) temelini oluşturmuştur. Programın üç bölümü vardır: (1) kamu sektörünün yeniden yapılandırılması; (2) reel sektörün güçlendirilmesi ve (3) finans sektörünün yeniden yapılandırılması (KEİ 2009).

Emeklilik sistemi, kemer sıkma politikalarının hedefindeki ilk konulardan bir tanesiydi. 1980'li yıllarda uygulanan kliyentalistik politikaların bir parçası olarak, emeklilik sistemi kamu sektörü çalışanlarına büyük avantajlar sunuyordu. Örneğin, Kamu Hizmeti Komisyonu tarafından Nisan 1985'ten önce kamu sektöründe çalışmak üzere atananlar için sadece 10 yıllık hizmetten sonra emekli olma imkânı sunulurken, Nisan 1985 ile Temmuz 1987 arasında işe başlayanların emekli olabilmek için 15 yıl çalışması gerekiyordu. Her iki durumda da asgari yaş gereksinimi yoktu (Okandan, tarihsiz). Temmuz 1987'den sonra işe başlayanlarınsa emeklilik için 25 yıl çalışması gerekiyordu. Bu süre tamamlandığında, çalışanın yaşı ne olursa olsun emeklilik ikramiyesi alması mümkün olurken, emekli maaşını almaya hak kazanabilmesi için 56 yaşına kadar beklemesi gerekiyordu (*ibid.*).

Kamudan emekli olanlar için yüklü bir emeklilik ikramiyesi almak da mümkündü. İkramiye, son brüt maaşın kamu hizmetinde geçen yıl sayısı ile çarpılmasıyla hesaplanmaktaydı. Dolayısıyla, emeklilik sistemi, pratikte kamu sektöründe çalışmayı daha da cazip kılan önemli bir faktördü. Bu durumu değiştirmeye yönelik en önemli adım, 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe giren 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası ile atılmıştır. 2008 yılından itibaren özel sektörde veya kamu sektöründe çalışan herkes aynı koşullara tabi tutulmuştur. Emeklilik için 60 yaş ve sosyal güvenlik fonuna 25 yıllık katkı şartı getirilmiştir. Ayrıca, 2007 yılın-

dan sonra kamu hizmetine katılanlar için emeklilik ikramiyesi kaldırılmıştır. Bu değişiklikler fazla direnç görmeden meclisten geçirilebilmiştir.

Bütçe açığına üst limit getirmek gibi protokolün diğer yükümlülükleri daha iddialı reformlar gerektirmekteydi. Bu bağlamda, kemer sıkma önlemlerinin en önemli ve tartışmalı unsurlarından biri, kamu sektörü çalışanlarının giriş seviyesi maaşlarını ve işe yeni başlayanların diğer maddi menfaatlerini önemli derecede azaltan 47/2010 sayılı Kamu Çalışanlarının Aylık Maaş - Ücret ve Diğer Ödeneklerinin Düzenlenmesi Yasası olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında resesyona olumsuz etkilerini halihazırda hissetmeye başlayan, CTP-ÖRP (Özgürlük ve Reform Partisi) koalisyon hükümeti için, bu yasa meclisten geçirmenin, hiç de kolay olmayacağı en baştan beri açıktı. Sonuç olarak, Ankara'nın da baskısıyla, hükümet bu tasarıyı meclise sunmuş ve bunun karşılığında 13. maaşların ödenebilmesi için Türkiye'den fon sağlamıştır. Bunu yaparken de kamuoyundan gelecek ciddi tepkiyi hesaba katan hükümet, yasaı parlamentoya sevk etmeden önce erken seçim kararı da almıştır (Tümerkan 2013).

Sendikalar, bu tasarıyı, Göç Yasası olarak adlandırmıştır. Bunun sebebi, 'kamu sektöründe giriş seviyesi maaşlarının önemli ölçüde azaltılmasıyla işgücüne katılan gençlerin yoksullaştırılacağı ve bunun da kitlesel göçe sebebiyet vereceği' iddiasıdır (Ioannou ve Sonan 2014, s.8). Bu doğrultuda ilk tepki, 18 Şubat 2009'da genel grev çağrısı yapan 22 sendikadan gelmiştir (Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası (KTÖS) 2014, s. 4).

Dönemin ana muhalefet partisi UBP'ye, tasarıya karşı çıkmayı seçim kampanyasının merkezine yerleştirmiştir. 19 Nisan 2009 erken seçimine giden süreçte, 11 Şubat 2009 tarihli ve kamu sektöründe örgütlenen en büyük iki sendika olan Kamu-Sen ve KTAMS'a hitaben yazdığı bir mektupta UBP lideri Derviş Eroğlu, partisi iktidara geldiği takdirde, diğer şeyler yanında, 'hem komite hem de genel kurul düzeyinde tasarıya karşı oy kullanacağını'; 'iki ayda bir uygulanan hayat pahalılığı düzenlemesinin devam edeceğini' ve emeklilik ikramiyelerini vergilendirmeyeceklerini, taahhüt etmiştir (Erhürman 2011'de alıntılanmıştır).

UBP, bu vaatler sayesinde, seçimi büyük farkla kazanmıştır (bkz. Sözen ve Sonan 2019). Ancak, Eroğlu sözünü tutamamıştır. İktidara geldikten birkaç ay sonra, Temmuz ayında, UBP hükümeti bir kararname yayınlayarak hayat pahalılığı uygulamasını iki aydan altı aya çıkarmıştır. Hükümet, ayrıca, fazla mesai ödemelerine kısıtlamalar getirmiştir. Eroğlu, halka hitap ederek ilgili politikaların önceki hükümetin savurganlığı nedeniyle uygulandığını belirtmiş ve kendi hükümetinin emekli ikramiyeleri ve aylıklarından vergi almayı planlamadığını tekrardan ifade etmiştir (bkz. Star Kıbrıs 2009). Dahası, Maliye Bakanı Ersin Tatar, 'Türkiye bizim IMF'miz ... Türkiye'den al kamuya dağıt dönemi bitti' diye beyanatta bulunarak (Hürriyet 2009), UBP'nin seçimden önce bulunduğu vaatleri uygulayamayacağını belli etmiştir.

Bu değişikliklere sert tepki gösteren sendikalar (bu konuda daha fazla bilgi için, bakınız Hürriyet 2009 ve KTÖS 2014), hükümetin kamu sektöründe yeni işe başlayanların maaşlarını düzenleyen yasa tasarısının meclisten geçmesini engellemek amacıyla üyelerini harekete geçirmiştir. 14 Eylül 2009 tarihinde, 30'a yakın sendika Türk Büyükelçiliği'ni ziyaret ederek Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a bir mektup göndermiştir. 28 Ekim 2009'da yapılan genel grev ve gösteride, protestocular, gösterinin yapılacağı meclis (ve Türkiye Büyükelçiliği) önündeki yolu kapatan polisle çatışmış; Polis göstericilerin 19'unu gözaltına almış ve akabinde sekiz gösterici mahkemeye çıkarılmıştır. Yaklaşık 30 sendikadan oluşan Sendikal Platform, tasarıyı görüşmek üzere toplanan parlamento önünde gösteri düzenlemiştir. Gösteri sırasında Kıbrıs Türk tarihinde ilk defa polis göstericileri dağıtmak için göz yaşartıcı gaz kullanmış ve göstericilerin 16'sını gözaltına almıştır (Sayarı 2009). Tüm bunlara rağmen, sonuç olarak, tasarı 23 Kasım 2009 tarihinde meclis genel kurulunda kabul edilmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, KKTC Anayasası'nın 146. maddesi uyarınca, onaylanan tasarıyı anayasaya uygun olup olmadığına dair görüşü için Anayasa Mahkemesi'ne havale etmiş, Anayasa Mahkemesi de Anayasaya aykırı bazı maddeler olduğu hükmüne varmıştır. Bu arada, Talat'ın yerine Cumhurbaşkanı seçilen Derviş Eroğlu, Anayasa Mahkemesi'nin kararı doğrultusunda tasarıyı tekrar görüşülmek üzere meclise gönderdi. Bazı değişiklikler yapıldıktan sonra yasa tasarısı 2010 yılı Ekim ayında onaylandı ve 1 Ocak 2011'de yürürlüğe girdi (KTÖS 2014, s.3). Yasanın en çarpıcı hükmü, üniversite ve lise mezunlarının başlangıç seviyesi maaşlarının neredeyse %33 oranında azaltılmasıydı.²

Sendikaların yasaya temel karşı çıkış noktasını, 'eşit işe eşit ücret' prensibini öngören İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 23. Maddesi oluşturmaktaydı. Bunun sebebi yeni yasaya göre 2011 yılında kamu görevine başlamış olan birisinin tamamıyla aynı görevleri yapacak olsa dahi kendisinden bir sene önce işe başlayan birisinden daha az maaş almasıydı. Neticede, sendikalar bunu Anayasa Mahkemesine götürmüş olsa da, Mahkeme bunda Anayasa'yı ihlal eden bir şey bulunmadığına hükmetti.

Türk hükümeti, önceki programlara kıyasla, 'kamu [sektörünün] verimliliğini ve özel sektörün rekabet gücünü artırmayı' hedefleyen 2010-2012 programının uygulanmasında çok daha titiz davranmıştır. Programın ana hedefi 'kamu sektörünün ekonomi içindeki payının azaltılması' ve 'özel sektörün lokomotif olduğu rekabetçi bir ekonomi yaratılması' olarak tanımlanmıştır (KEİ 2009, s.5). Bu, kamu gelirlerini arttırıp kamu harcamalarını rasyonelleştirirken bütçe açığının azaltılması ve kamu borçlanmasının asgari düzeye indirilmesini içermekteydi (KEİ 2009, s. 16). Bu yaklaşımın sonucu olarak, Eroğlu'ndan sonra Başbakan olan UBP lideri İrsen Küçük, Eroğlu'nun emekli maaşlarını vergilendirmeme sözünü tutamamış ve 3.000 TL'nin üzerindeki emekli maaşlarına vergi

² Yazarlar tarafından ilgili kaynaktan alınan maaş ölçekleriyle hesaplanmıştır (Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası (KTÖS) (2014), s. 26-27.

getirmiştir (Milliyet 2010). Bu vergi, sonradan, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da, Başbakan'a ve partisine olan güvenin zedelenmesine sebep olmuştur.

UBP hükümetinin bütçe açığının azaltılmasında çok önemli bir rol oynayan bir diğer önemli icraatı, 2011 yılında, hayat pahalılığı uygulamasını bir yıl süreyle yürürlükten kaldırmasıydı. 2011 yılında enflasyon oranı %14,7 olduğu için, hayat pahalılığı ödeneğinin dondurulması, fiilen, kamu kesimi ücretleri, emekli maaşları ve sosyal yardımların reel olarak %14,7 oranında azalması anlamına gelmekteydi.

Bu gelişmeler, Kıbrıs Türk toplumunun önemli bir bölümünü etkilemiştir. Her ay, Kıbrıs Türk Maliye Bakanlığı'ndan üç ana kategori altında 41.000 civarında çek çıkmaktadır: bu çekleri alanların 18.500'ü kamuda memur ya da işçi olarak çalışanlardır. İkinci grup ise sayısı 13.500 civarında olan emeklilerden oluşur. Kalan 9.000 kişi sosyal güvenlik yardımlarından faydalanmaktadır (KKTC Maliye Bakanlığı 2019). Geniş anlamda kamu sektöründe çalışan 15.500³ kadar kişi de eklendiğinde kemer sıkma önlemleriyle gelirleri azaltılmış kişi sayısı 56.500'e ulaşmaktadır. Bu kişilerin yakınlarının da benzer şekilde etkilendiği ve seçmen sayısının 190.000 civarında olduğu düşünüldüğünde, gelişmelerden rahatsız olan kesimlerin önemli bir baskı grubu oluşturduğunu söylemek mümkündür. İlgili dönemde asgari ücretin dondurulduğu ve bunun özel sektör çalışanlarını olumsuz yönde etkilediği de dikkate alınmalıdır. Aslında, asgari ücretin sadece 2011'de değil 2012'de de değişmemesi nedeniyle özel sektör çalışanlarının daha da olumsuz sonuçlarla karşılaştığını söylemek mümkündür.

Türkiye'yle imzalanan programlar, bazı kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini de içermekteydi. Ercan Havalimanı'nın özelleştirilmesi sonucunda elde edilen €100 milyon, 2012 yılında kamu sektörü maaşları ve emekli maaşları üzerinde oluşan baskının hafiflemesini sağlamıştır. Havalimanı hizmetlerinin ihale süreci Eylül 2012'de tamamlanmış ve işletme hakkı, (hisselerin %70'ini ve %20'sini elinde tutan) iki Türk şirket ve (kalan %10'u elinde tutan) bir Kıbrıslı Türk şirketten oluşan bir konsorsiyum tarafından kazanılmıştır. Konsorsiyumun kârının bir kısmını 2017 yılından itibaren KKTC Maliyesi'ne ödemeye başlamasıyla birlikte kamu bütçesine ciddi bir katkı girmeye başlamıştır. Örneğin, 2017 yılında elde edilen gelir 19 milyon Avro düzeyindedir.⁴ Kıbrıs Türk Petrolleri (KPET) de 2011 yılında özelleştirilmiş ve ihaleyi iki Kıbrıslı Türk şirket kazanmıştır (Haber Kıbrıs 2011).

Her ne kadar bu önlemler dönemin koalisyon hükümetinin büyük ortağı, sol görüşlü Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) tarafından gerekli görülmüş ve 2009 yılındaki seçim manifesto-sunda utangaç bir şekilde de olsa yazılmış olsa da, ne CTP'nin, ne genel olarak siyasal partilerin büyük çoğunluğunun, ne de seçmenlerin bu politikaları benimsediğini söylemek abartı olmaz. Yalnızca iş dünyası bu önlemleri onaylamıştır (bkz. KTÖS 2014, s. 7). Ne kadar nüfuz sahibi olurlarsa olsunlar, bu grubun hiçbir zaman kemer sıkma politikalarını açıkça savunan siyasi müttefikleri ya da siyasi partileri olmamıştır. Mali disiplini teşvik eden bir siyasi partinin yokluğunu nasıl açıklayabiliriz? Bunun bir açıklaması olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, KKTC'nin uluslararası izolasyonu, Osmanlı yönetiminin tarihsel mirası ve Kıbrıs sorunu nedeniyle kamuda istihdamın adeta kültürün bir parçası haline gelmiş olması gösterilebilir.

³ Devlet Planlama Örgütü tarafından 2017 yılı Ekim ayında hazırlanan en güncel Hane Halkı İşgücü Anketine göre, kamu sektöründe çalışan 34.043 kişi bulunmaktadır (Devlet Planlama Örgütü 2018b).

⁴ Basına yansıyan bir değerlendirmeye göre, bu miktar aslında ödenmesi gereken tutarın çok daha altındadır. Gerçek tutarın tahsil edilememesinin sebebi KKTC Hükümeti'nin konsorsiyumun hesaplarını etkin olarak denetleyememesidir. Bkz. Yenidüzen (2018).

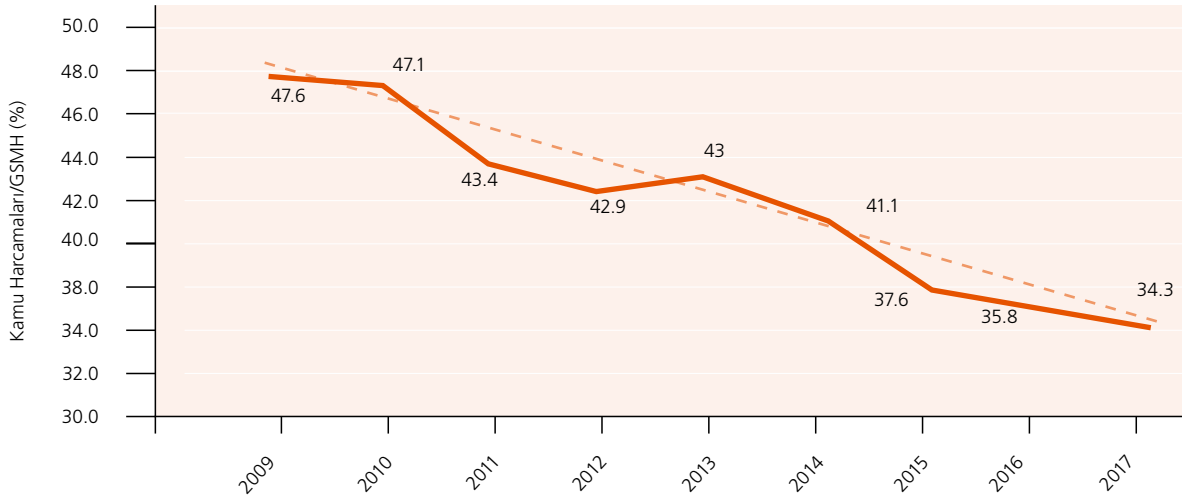
KEMER SIKMA ÖNLEMLERİNİN KAMU MALİYESİNE ETKİSİ

Bu bölümde kemer sıkma önlemlerinin kamu maliyesine etkisi özetlenmektedir.

2009 yılında, Gayri Safi Milli Hasıla içerisinde kamu harcamalarının payı neredeyse %48'dir. OECD standartlarına göre çok yüksek olmayan bu oran 2017 yılına gelindiğinde %34,3'e kadar düşmüştür. Bu açıdan bakıldığında, ilgili dönemde ikti-

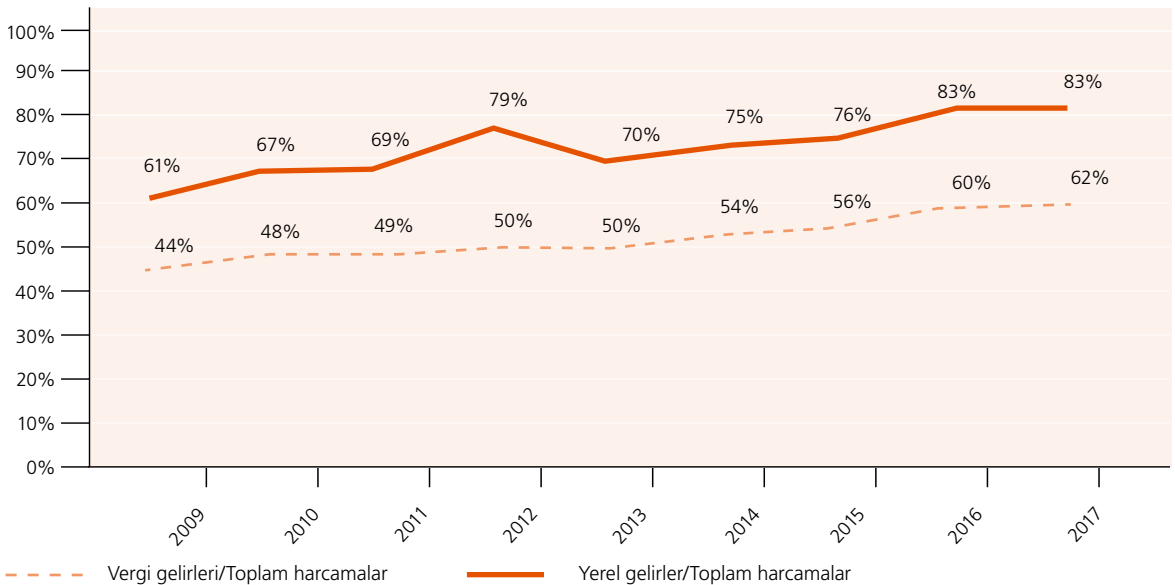
daraya gelen çeşitli Kıbrıs Türk hükümetlerinin kamu harcamalarını azaltma konusunda başarılı olduklarını söylemek mümkündür (bkz. Şekil 1). Ayrıca, 2009 yılında KKTC'nin yurtiçi gelirleri, toplam bütçe harcamalarının yalnızca %61'ini karşılayabiliyorken (bkz. Şekil 2) (ve bütçe açığı Türkiye'den alınan kredilerle kapatılırken), 2016 yılına gelindiğinde bu oran %83'e ulaşmış ve 2017'de de aynı seviyede kalmıştır. Bu da başka bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Şekil 1
GSMH içinde kamu harcamalarının yüzdesi

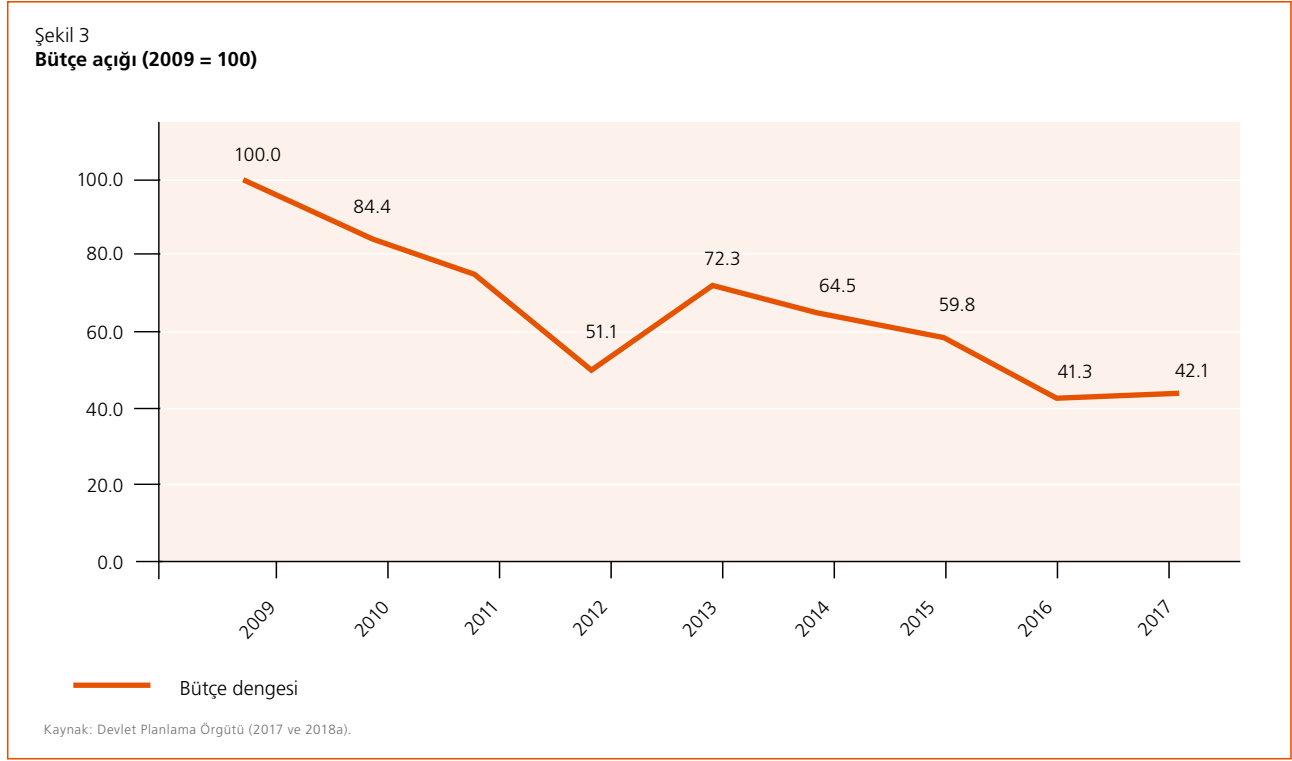
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü (2017 ve 2018a)

Şekil 2
Yurt içi gelir/toplam kamu harcaması + vergi gelirleri/toplam harcamalar.

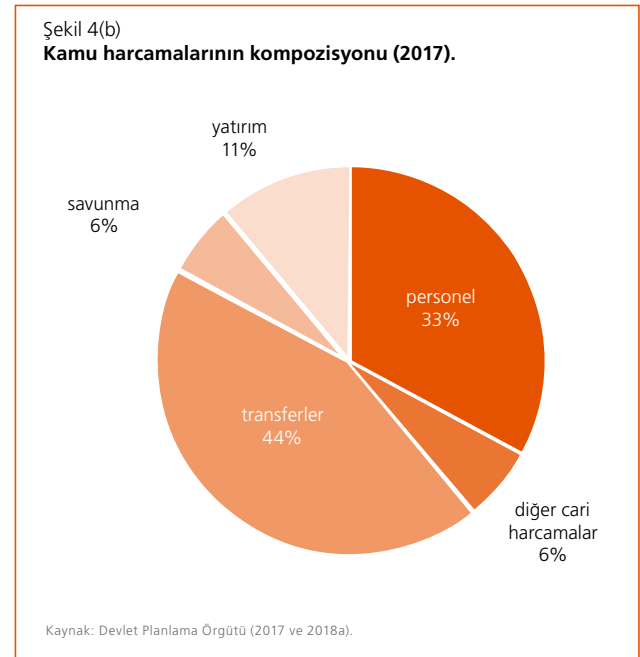
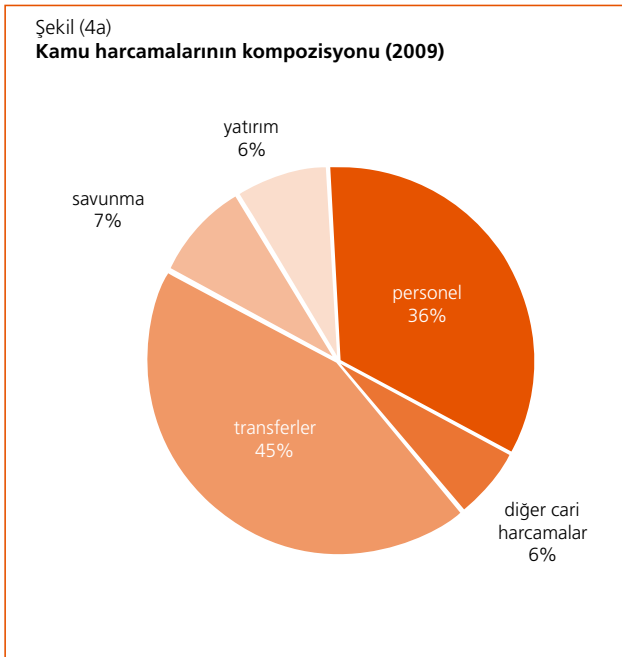
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü (2017 ve 2018a).

Bütçe açığı, yurtdışı gelirlerdeki artış ve kamu harcamalarındaki düşüş sayesinde 2016 yılı itibarıyla 2009 yılındakine kıyasla %58,7 oranında azaltılmıştır.

Ancak, kamu harcamalarının kompozisyonu incelendiğinde değişimin ilk anda görüldüğü kadar etkileyici olmadığı görülmektedir. 2009 yılında personel harcamaları ve transferler,

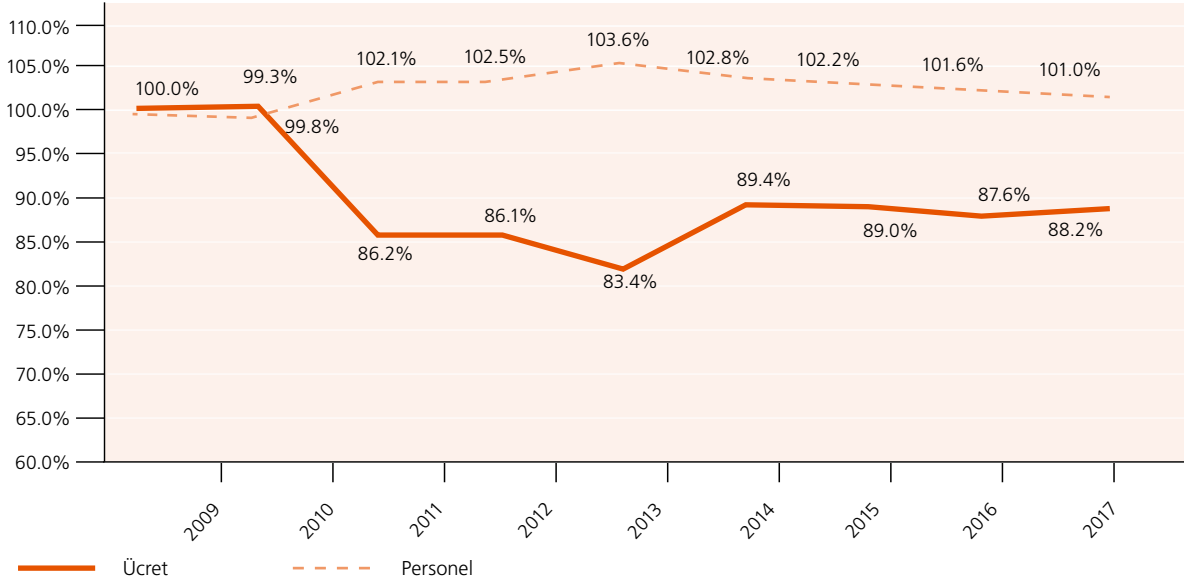
bütçenin %81'ine denk gelmekteydi. 2017 yılında ise bu oran %77'ye düşmüştür (bkz. Şekil 4(a) ve 4(b)). Tek başına personel harcamaları da %36'dan %33'e düşmüştür.

Zaman içinde hafif bir düşüş olmasına rağmen, bu oran, 'kamu harcamaları içinde devlet çalışanlarının maaşlarına ayrılan payın %5 ile %15 arasında değiştiği' Avrupa ülkelerine kıyasla hala çok yüksektir (Ortiz-Ospina ve Roser 2019).

O halde, GSMH içinde kamu harcamasının payı nasıl düşmüştür? Bu, kamu sektöründe çalışan sayısı aşağı yukarı aynı düzeyde tutulurken maaşların reel olarak azaltılmasıyla sağlanmıştır (bkz. Şekil 5).

Şekil 5
Kamu sektöründe reel maaşların ve personel sayısının değişimi (2009 = 100).

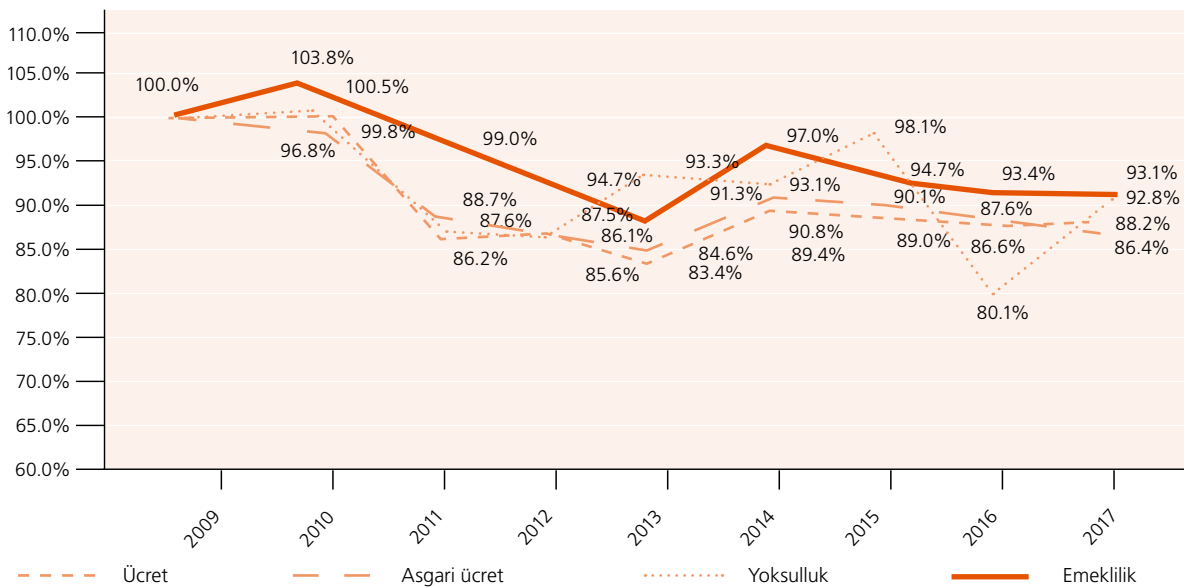

Kaynak: Sin (2018) ve Devlet Planlama Örgütü (2018c).

Reel ücretler, enflasyonun %15'i bulunduğu 2011 yılında hayat pahalılığı ödeneğinin askıya alınması ile azaltılmıştır. Bu durum, tüm kamu ve yarı kamu sektörü çalışanlarını, emeklileri ve sosyal güvenlik yardımı alanları etkilemekle kalmamış, ka-

mu harcamalarında kalıcı bir etki de oluşturmuştur. Genel olarak, 2017 yılına gelindiğinde kamudan maaş alanların reel gelirleri 2009 yılı düzeyi ile mukayese edildiğinde %10 azalmıştır (bkz. Şekil 6).

Şekil 6
Reel kazançtaki değişim: emekli maaşı, yoksulluk maaşı, asgari ücret, kamudaki ortalama ücret (2009 = 100).

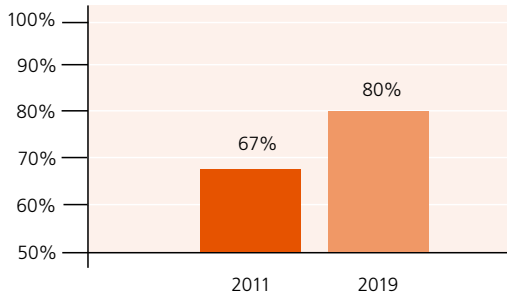
Kaynak: Sin (2018) ve Devlet Planlama Örgütü (2018c).

Ayrıca, kamu sektöründeki başlangıç maaşları çoğu pozisyon için %33 oranında azaltılmıştır. Diğer bir deyişle, 1 Ocak 2011 tarihinde kamu sektöründe işe başlayan üniversite mezunu bir çalışan, 31 Aralık 2010 tarihinde başlayan aynı niteliklere sahip birine kıyasla %33 daha az bir ücrete tabi olmak zorunda kalmıştır. Bu eşitsizlik, 2011 sonrasında işe başlayan gruba hayat pahalılığı oranının üzerinde zam yapılmasıyla zaman içerisinde kısmen telafi edilmiş olsa da çalışma koşulları 47/2010 yasasına tabi üniversite mezunu bir çalışanın Ocak 2019'da başlangıç maaşı, 47/2010 çıkartılmamış olması halinde kazanacağı maaşın hala %20 altındadır.

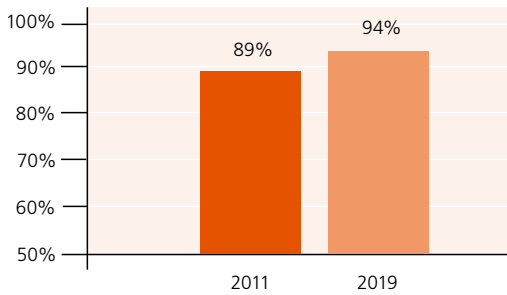
47/2010 yasası 2010 yılından sonra kamuda işe başlayan herkesi aynı şekilde etkilememiştir. Örneğin, müsteşar maaşı 2011 yılında 47/2010 öncesi maaşın %11 altındadır. Bu fark 2019 yılına gelindiğindeyse %6'ya düşmüştür (bkz. Şekil 8).

Şekil 7
2011 öncesi başlangıç maaşına oranla başlangıç maaşı (2011 ve 2019)

Kaynak: Yazarlar tarafından KTÖS (2014) ve KTAMS maaş tabloları kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 8
2011 öncesi müsteşar maaşına oranla müsteşar maaşı (2011 ve 2019)

Kaynak: Yazarlar tarafından KTÖS (2014) ve KTAMS maaş tabloları kullanılarak hesaplanmıştır.

KEMER SIKMA ÖNLEMLERİNİN MAKRO-EKONOMİK ETKİLERİ

Söz konusu dönemde, 2009 yılındaki daralmanın ardından, ekonomi büyümeye devam etmiştir. Kemer sıkma önlemlerinin ekonomi üzerindeki daraltıcı etkileri, turist ve yabancı üniversite öğrencisi sayılarındaki önemli artışlarla dengelenmiştir; ihracat da artmıştır ancak ekonominin ana büyüme kaynağı hizmet sektörü olmuştur. Ancak, kişi başı gelir açısından durgunluktan önce ulaşılan düzeye tekrar ulaşamamıştır. Bunun nedeni, büyümenin büyük ölçüde artan yabancı işçi sayısı ile gelen ucuz işgücü ile ulaşılmış olmasıdır (bkz. Tablo 1).

İşsizlik

İşsizlik oranı 2007'de %9,4'ken, 2009'da %12,4'ye yükselmiş, ancak sonrasında istikrarlı bir şekilde düşerek 2017'de %5,8 olmuştur (Devlet Planlama Örgütü 2017 ve 2018a). Benzer şekilde, genç işsizlik oranı 2009'da %31,4'ken, 2016'da %17'ye gerilemiş sonrasında 2017'de hafifçe artarak %18,7 olarak gerçekleşmiştir (Devlet Planlama Örgütü Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (çeşitli yıllar) (genç işsizliği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ioannou ve Sonan, 2016).

Gelir dağılımı eşitsizliği

2008 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen hanehalkı gelir dağılımı anketlerine göre Gini katsayısı 0,33'ten 0,34'e çıkarak çok hafif bir yükseliş göstermiştir (Devlet Planlama Örgütü 2016, s. 1). Bu, kemer sıkma politikalarının eşitsizliği neredeyse hiç artırmadığını göstermektedir. Benzer şekilde, yoksulluk sınırının altındakilerinin oranının %14,8'den %15,4'e çıkarak hafif bir artış gösterdiği görülmektedir (*ibid.*, s. 2).

Sağlık Hizmetleri

Sağlık istatistikleri incelendiğinde (bkz. Tablo 1), kamu sağlık hizmetlerinin kalitesinde düşüş olduğu gözlemlenmektedir. 2007 ve 2016 yılları arasında devlet hastanelerindeki yatak sayısı 1.022'den 1.107'ye yükselirken, devlet hastanelerinde çalışan uzman doktor sayısı 205'ten 212'ye yükselmiştir. Bu, ilk bakışta, olumlu bir gelişme gibi görünse de ilgili dönemde ülke nüfusunun 268.000'den 335.000'e çıktığı, yani %25 arttığı hesaba katıldığında durumun aslında hiç de iyi olmadığı görülebilir. Dolayısıyla, kişi başına düşen yatak ve uzman doktor sayısı açısından kötüleşme olduğu açıktır.

Bütçe grafikleri doğrultusunda, sağlık hizmetleri için harcanan miktarın küçük bir azalmayla 2007-2016 yılları arasında %8,6'dan %7,7'ye indiği görülmektedir. Benzer şekilde, sağlık harcamalarının GSMH içerisindeki payı %3,9'dan %2,8'e düşmüştür. Bu rapor için görüştüğümüz Kıbrıs Türk Tabipler Birliği yönetim kurulu üyelerinden birinin de belirttiği gibi, kuzey Kıbrıs'ta kamu harcamaları içerisinde sağlık sektörünün payı OECD ortalamasının yaklaşık yarısı kadardır. Yaptığımız bu görüşmede iki önemli nokta daha öne çıkmıştır. Birincisi, sağlık bütçesinin azaltılması, yalnızca nüfus artışı dolayısıyla değil aynı zamanda geçmişte özel hastaneleri/klinikleri tercih eden ücretlilerin ve emeklilerin alım gücündeki düşüş nedeniyle kamudaki sağlık hizmetlerine yönelmesi dolayısıyla bu hizmetlere olan talebin arttığı bir dönemde gerçekleşmiştir. İkincisi ise sağlık bütçesinin önemli bir kısmının ekipman yetersizliği veya ilaç eksikliği nedeniyle kamu hastanelerinden özel hastanelere yapılan sevkler neticesinde, özel hastanelere

yapılan ödemelere gitmesidir. Sağlık Bakanlığı tarafından üstlenilen bu giderler, özel hastanelerle Bakanlık arasında fiyatların önceden belirlendiği bir anlaşma olmadığından, aşırı ücretlendirmeye sonuçlanmaktadır. Şöyle ki 'örneğin, kamu hastanelerinde 100 TL'ye yapılabilecek tedavilerin maliyeti, özel bir hastanede 1000 TL'ye çıkabilmektedir'. Bir başka deyişle, 10 hastayı tedavi etmek için yeterli para miktarı ile sadece bir hasta tedavi edilebilmektedir; bu da kamu kaynaklarının yanlış tahsisine iyi bir örnektir.

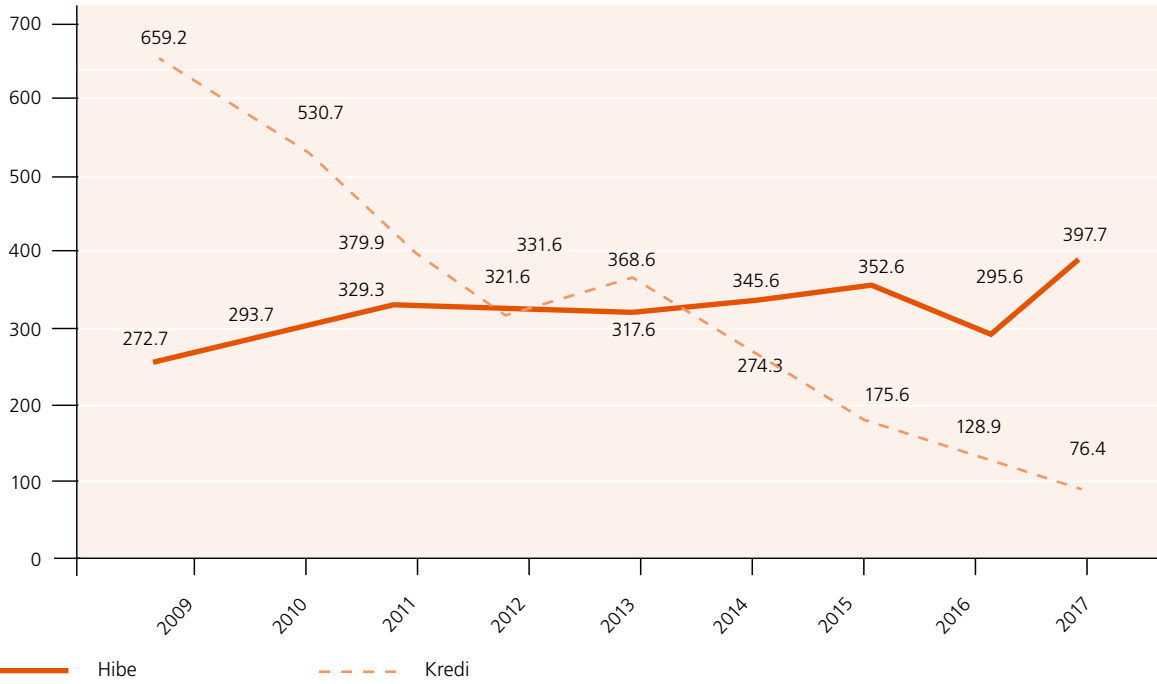
Türkiye'ye Mali Bağımlılık

Bu dönemde, bütçe açığını finanse etme amaçlı krediler anlamında Türkiye'ye olan bağımlılık giderek azalmıştır. Ancak, reel sektörü desteklemek ve fiziksel altyapıyı iyileştirmek için ciddi miktarda fon aktarılmaya devam etmiştir. Diğer bir de-

yişle, söz konusu dönemde, yıllık olarak alınan hibelerin tutarı artarken, kredi tutarı azalmıştır (bkz. Şekil 9).

Açıktır ki bu durum bir başarı ve umut vaat eden gelişme olarak değerlendirilebilir zira adada siyasal bir çözüme ulaşabilmesi durumunda Kıbrıs Türk ekonomisinin kendi ayakları üzerinde durabileceğini göstermektedir. Ancak, kamu borç stokunun hala yüksek olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır (bkz. Şekil 10). Söz konusu dönemde dış borç, yani Türkiye'ye olan borç, yaklaşık %25 oranında artmıştır. Öte yandan, iç borç ise reel olarak %20'nin üzerinde bir düşüş göstermiştir. Bu da pozitif bir gelişmedir ve programın hedeflendiği doğrultuda ilerlediğini, yani devletin özel yatırımları dışlama (crowding-out) etkisinin azalmakta olduğunu işaret etmektedir.

Şekil 9
Türk hibe ve kredileri (2009 fiyatları).

Kaynak: Kendirci ve diğ. 2018.

Hanehalkı Borcu

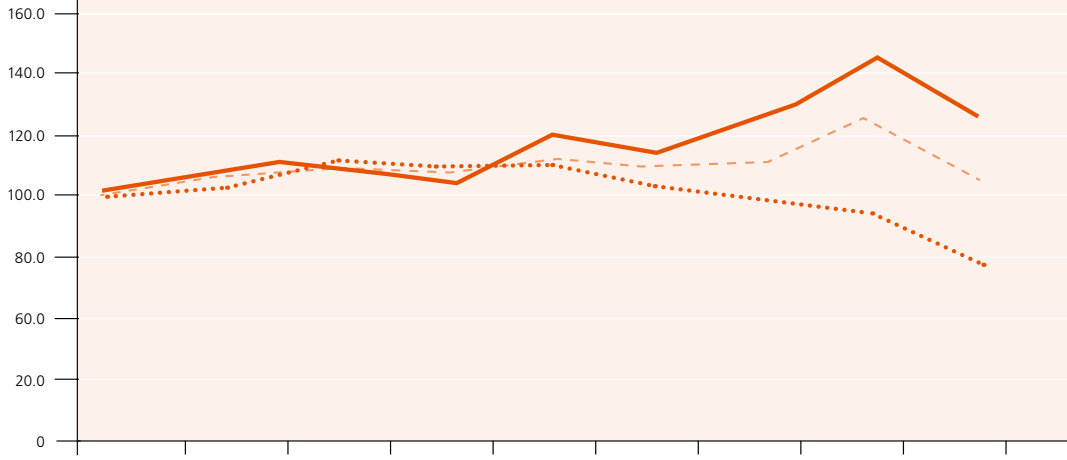
İlgili literatür, birçok Batı ülkesinde (bakınız, örneğin, Barba ve Pivetti 2009) ve Türkiye'de (Akçay 2018), reel ücretlerdeki durgunluğun artan hanehalkı borcunu da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, kuzey Kıbrıs örneğinde de böyle bir etki olup olmadığına bakılmıştır. Bulgularımız, KKTC için de aynı şeyin iddia edilebileceğini göstermektedir. Merkez Bankası verileri 2009-2017 yılları arasında kişi başına düşen hanehalkı borçlanmasının %75 oranında arttığını göstermektedir (bkz. Şekil 11).⁵ Bu hesaplamayı yaparken paydada kullandığımız toplam çalışan sayısı, mümkün olduğunca tasarruf etmek isteyen ve bu nedenle bankalardan borç alma olasılığı daha düşük olan çok sayıda düşük

ücretli göçmen işçiyi de içerdiğinden, kişi başına borç yükünün bulgularda yansıtıldan çok daha yüksek olması muhtemeldir. Hipotezimiz, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek istemeyen bireylerin reel gelirlerindeki azalmayı telafi etmek için bankalardan borç almayı seçtikleri yönündedir. Bu rapor için görüşülen bir bankacı, bankaların kamu çalışanlarının artan kredi talebini karşılamak için çeşitli kredi seçenekleri geliştirdiğine dikkat çekmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, bir kamu bankası olan Vakıflar Bankası, bir noktada, [144 aya varan vadelerle ve kredi alanın maaşının 40 katına kadar] 'maaş kredisi' ve '13. maaş kredisi' sunmuştur (Vakıflar Bankası 2019).⁶ Bu araştırma için görüşülen bir kamu bankası çalışanı, gittikçe daha fazla sayıda kamu sektörü çalışanının mevcut borçlarını

⁵ Kredi rakamları için veri seti Ocak 2010'da başlayıp Ocak 2018'de sona ermektedir. İstihdam edilen kişi sayısı için veri seti ise 2009-2017 yılları arasında her yıl Ekim ayında yapılan anketlerden derlenmiştir.

⁶ Maaş kredisinin vadesi daha sonra Merkez Bankası tarafından sınırlandırılmıştır.

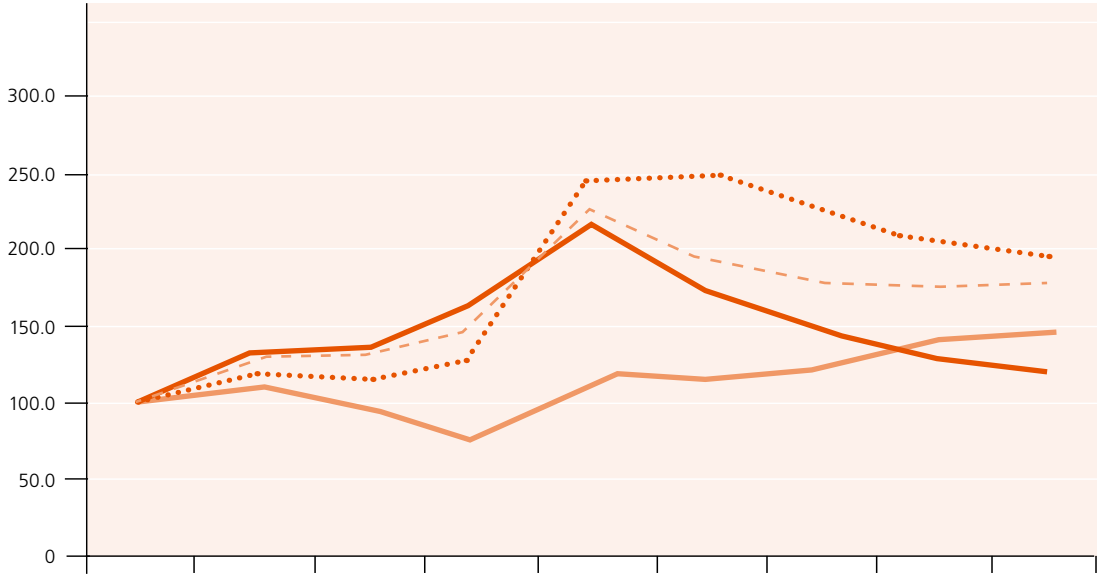
Şekil 10
Kamu borç stoku (2009 = 100).

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
-- Toplam	100.0	106.5	108.9	104.6	115.7	111.5	117.8	124.1	106.8
•• Yerel	100.0	102.1	111.3	108.6	108.8	101.5	96.2	94.5	79.6
— Yabancı	100.0	109.4	107.3	102.0	120.1	117.9	131.8	143.3	124.4

Kaynak: Kendirci ve diğ. 2018

Şekil 11
Krediler – taşıt kredileri, tüketici kredileri ve kredi kartı borçları / çalışan sayısı (2009 = 100)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
— Taşıt	100.0	104.0	89.1	76.4	121.3	118.2	122.9	146.2	148.1
— Tüketici	100.0	131.3	139.2	154.8	209.8	170.9	146.4	139.8	136.4
•• Kredi kartı	100.0	113.2	112.5	129.7	247.1	249.9	239.3	209.2	195.9
-- Toplam	100.0	127.0	134.4	148.1	215.9	191.8	174.8	173.2	174.7

Kaynak: KKTC Merkez Bankası (2019) ve Devlet Planlama Örgütü Hanehalkı Emek Anketleri (çeşitli yıllar).

ödeyebilmek için yeniden borç aldığını belirtmiştir; yine bu bankacıya göre '[devlet tarafından Aralık ayında ödenen] 13. Maaş, alınan 13. Maaş kredisiyle daha Mayıs ayında harcanmaktadır'. Özel bir bankada çalışan başka bir banka yöneticisi de bu eğilimi teyit etmiştir.

Bu bulgular muhtemelen hala mevcut durumu tam olarak yansıtmamaktadır zira ülkede düzenlemeye tabi olmayan büyük bir 'tefecilik sektörü' de bulunmaktadır ve bu alanda yapılan işlemlere dair elde resmi veri bulunmamaktadır. Ancak, anekdotlara bakılacak olursa birçok büyük işletme yanında çok sayıda birey de bu kurumların borç tuzağına saplanmış durumdadır.

Rekabetçilik

Daha önce belirtilmiş olduğu üzere, programların temel amaçlarından biri özel sektörün rekabetçiliğinin artırılmasıydı. Kıbrıs Türk Ticaret Odası'nın her yıl hazırladığı rekabet gücü raporlarının 2018'deki yazarlarına göre:

Daha da kötüsü, son on yıldır, ülkenin rekabet gücünde önemli bir iyileşme olmamıştır. Bu, Kuzey Kıbrıs'ın gerekli reformları yapamadığını ve kalkınmayı hızlandıracak bir dönüşüme giremediğini göstermektedir (Besim, Sertoğlu ve Ekici 2018, s. 7).

Tablo 2'deki bulgular da Besim, Sertoğlu ve Ekici'nin ulaştığı sonuçları destekler niteliktedir.

Siyasal Etki

Önlemler, Kıbrıs Türk toplumunun en örgütlü kesimi olan ve sendika üyelerinin ezici çoğunluğunu oluşturan kamu sektörü çalışanlarını hedef almıştır. Bu durum, başlangıçta, farklı siyasi görüşlerden sendikaları kitlesel gösteriler düzenlemeye itmiş olsa da, Ankara'nın göstermiş olduğu kararlılık karşısında, kamusal öfkenin yerini sinizm almış ve kemer sıkma karşıtı protestolar giderek azalmıştır.

Kemer sıkma politikalarının uygulandığı diğer ülkelerde olduğu gibi, bu politikaların siyaset kurumu üzerindeki etkisi de oldukça olumsuz olmuştur. Siyasi partilerin muhalefetteyken verdikleri sözleri yerine getir(e)medikleri gerçeği, halkın siyasetçilere ve seçmişlere olan güvenini ciddi anlamda zedelemiştir. Siyasal partiler, kamuoyu anketlerinde sürekli olarak diğer tüm kurumların gerisinde kalmıştır (bkz. Ernur 2019; Sözen ve Sonan 2019, s. 145). Siyasal partilerin hiçbiri kendi imzaladıkları programları sahiplenebilecek kadar cesaret gösterememiş ve genel olarak Türkiye'den gelen para akışının devamını sağlamak için gerekli asgari uygulama düzeyinin ötesine geçememiştir. Sözen ve Sonan'ın (2019) kemer sıkmanın politik etkileri üzerine yaptıkları çalışmada gösterdikleri gibi, bu dahi, seçmenleri öfkeliendirmek için yeterli olmuştur.

Tablo 2
Rekabetçilik skorları ve Kuzey Kıbrıs'ın dünya sıralamasındaki yeri.

Yıl	Skor	Sıralama	Çalışılan ülke sayısı
2008-09	3,43	117	135
2009-10	3,66	99	134
2010-11	3,51	117	140
2011-12	3,58	118	142
2012-13	3,54	123	144
2013-14	3,64	118	148
2014-15	3,68	114	144
2015-16	3,56	121	141
2016-17	3,70	114	139
2017-18	3,77	109	137

Kaynak: Kıbrıs Türk Ticaret Odası (çeşitli yıllar).

Artan kızgınlığın ve huzursuzluğun bir tezahürü olarak, incelenen dönemde yapılan genel seçimlerde katılımın sürekli olarak azaldığı ve geçersiz oyların sayısının arttığı görülmektedir. 2018 yılının başlarında yapılan son genel seçimlerde hem sandığa gitmeyenlerin hem de geçersiz oyların oranı zirveye ulaşmıştır (Tablo 3).

Kemer sıkma sürecinden geçen diğer Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi (bkz. Bosco ve Verney 2012), dışa karşı yapılan taahhütler (kuzey Kıbrıs örneğinde Ankara ile imzalanan mali protokoller) ile halkın tepkisi arasında sıkışan hükümet partilerinin hükümet etmeye devam etmesi giderek zorlaşmıştır. Son üç genel seçimin de normal zamanından önce yapılması gerekmiştir. 2009 yılı erken genel seçimlerinde, bir önceki seçimi büyük bir farkla kazanan CTP, kemer sıkma önlemlerini meclisin gündemine getirmesi nedeniyle seçmenler tarafından cezalandırılmıştır – özellikle de Göç Yasası (Kamu Çalışanlarının Aylık Maaş, Ücret ve Diğer Ödeneklerini Düzenleyen Yasa). Bu seçimde, büyük ölçüde, kemer sıkma önlemleri karşıtı seçim programı sayesinde (Kıbrıs Türk seçim sisteminde az rastlanır bir şekilde) tek başına iktidara gelmek için yeterli sayıda sandalye kazanan UBP de vaatlerini yerine getiremeyince 5 yıllık dönemini tamamlayamamıştır. 2013 yılında yapılan seçimde, halkın gözünde 'kemer sıkma önlemlerini uygulamak için fazlasıyla hevesli' olan parti lideri (Bahçeli 2013) İrsen Küçük meclise dahi seçilememiştir. 2015 yılında büyük beklentilerle kurulan ve Kıbrıs Türk siyasetindeki ilk büyük koalisyon denemesi olan CTP-UBP koalisyonu, bir

yıldan az sürmüş ve koalisyon ortakları arasında (Ankara'nın talebi olan) su dağıtım hizmetlerinin özelleştirilmesi konusundaki anlaşmazlık nedeniyle sona ermiştir.

Kamu sektörü çalışanlarının, emeklilerin ve sosyal yardım alanların tamamının reel gelirlerinde düşüş yaşamış olması gerçeği ve kemer sıkma önlemlerinin Ankara tarafından empoze edildiği algısı, farklı görüşlerden iktidar partilerine karşı siyasal bir tepki yaratmıştır. İki büyük parti olan UBP ve CTP'nin toplam oyu azalmıştır. Kemer sıkma politikalarının oluşturduğu olumsuz etkilerden sol görüşlü partilerin sağ görüşlü partilere göre daha fazla etkilendiğine dikkat çekmek önemlidir; 2018 seçimlerinde 'adanın yeniden birleşmesini savunan sol görüşlü partilerin toplam oyu %32,3'e, yani 1976 yılından bu yana en kötü ikinci seviyesine düşmüştür' (Sözen ve Sonan 2019, s. 147). Son zamanlarda, ana akım siyasi partilere yönelik artan memnuniyetsizlik, iki yeni parti kurulmasına sebep olmuştur. Bunlar, 2018 yılında katıldıkları ilk seçimde toplamda oyların %25'ine yakını alan Halkın Partisi (HP) ve Yeniden Doğuş Partisi (YDP)'dir.

Tablo 3
Genel seçim sonuçları.

	2009 Erken Seçimi		2013 Erken Seçimi		2018 Erken Seçimi	
	Oy (%)	Vekil	Oy (%)	Vekil	Oy (%)	Vekil
UBP	44.0	26	27.3	14	35.6	21
CTP	29.3	15	38.4	21	21.0	12
HP	-	-	-	-	17.0	9
TDP	6.9	2	7.4	3	8.7	3
DP	10.6	5	23.1	12	7.8	3
YDP	-	-	-	-	7.0	2
BDH	-	-	-	-	-	-
ÖRP	6.2	2	-	-	-	-
Mecliste temsil edilmeyen partiler	3.0	-	3.8	-	2.9	-
UBP-CTP	73.3	41	65.7	35	56.6	33
Sağ oylar	61.4	31	50.5	26	50.6	26
Sol oylar	38.5	17	49.0	24	32.3	15
Seçime katılım oranı (%)	81.7	-	69.4	-	66.1	-
Geçersiz oylar (%)	5.8	-	6.6	-	11.1	-

Kaynak: Sözen ve Sonan 2019

SONUÇ

Son 10 yıllık dönemde mali daralma süreçlerinden geçen ülkelerin çoğunun aksine, kuzey Kıbrıs'ta kemer sıkma önlemleri, sadece Büyük Durgunluk'un kamu maliyesi üzerindeki olumsuz ancak geçici etkilerine yönelik olarak alınmamıştır. Daha ziyade, bu politikalar, yarım yüzyıl boyunca dünyanın geri kalanından tecrit edilmiş ve başka bir ülkenin, yani Türkiye'nin, mali desteğine bağımlı, küçük ve tanınmamış bir devletin politik-ekonomik yapısını yeniden kurgulamak için tasarlanmıştır. Türkiye'de AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Ankara'nın Kıbrıs sorununa yönelik tutumundaki değişim, Kıbrıs'ın kuzey kesimine yönelik ekonomi politikasında da değişikliklere neden olmuştur. Bunun sonucunda, Ankara, Kıbrıslı Türk siyasetçilerin savurganlığı olarak gördüğü politikaları finanse etmek konusunda daha isteksiz hale gelmiştir.

Kıbrıs Türk ekonomisinin en çok göze çarpan sorunu, kamu sektörünün bürokratik kliyalizmin etkisiyle aşırı şekilde genişlemesi sonucu kamu bütçesinde çok fazla yer tutan personel ve transfer harcamalarıdır. Bu bağlamda, kemer sıkma politikalarının öncelikli hedeflerinden biri, kamu sektörü çalışanı olmayı daha az çekici hale getirmektir. Bu doğrultuda üç ana politika aracı kullanıldı: (1) kamu sektöründe başlangıç maaşlarının düşürülmesi; (2) emeklilik sisteminde reform yapılması ve (3) 2011 yılında bir yıl boyunca kamudaki tüm ücretlerin, emekli maaşlarının ve sosyal güvenlik ödemelerinin reel olarak dondurulması.

Kemer sıkma politikaları hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bütçe açığı azalmıştır. Ancak, kamu borç stokunun GSYİH içindeki payı yüksek kalmaya devam etmiş, bireysel borçlulukta ciddi ölçüde artmıştır. Ekonomi büyümüş gibi görünse de, özel sektör genç üniversite mezunlarını tatmin edecek beyaz yakalı işler yaratamamış, ekonominin itici gücü olan hizmet sektörünün çalışan talebi düşük ücretli göçmen işçilerle sınırlı kalmıştır. Yüksek öğretime toplam kayıt oranının %90'ın üzerine çıktığı bu dönemde, genç Kıbrıslı Türklere özel sektörü daha çekici hale getirme çabaları başarısız olmuştur. Çünkü, özel sektör, üniversite mezunları için iş imkanları yarattığı ölçüde cazip olacaktı ancak bunun gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Benzer şekilde, kamu sektöründeki başlangıç maaşları reel olarak azaltılmış olsa da özel sektördeki çalışma koşulları iyileştirilmediğinden, kamu sektöründe işe girmek Kıbrıslı Türk çalışanların çoğu için cazibesini korumaya devam etmektedir. Özel sektörde kayda değer bir sendikalaşma olmadığı ve iş yasaları genel olarak tam olarak uygulanmadığı için, birçok özel sektör çalışanı güvencesiz koşullarda çalışmaya devam etmektedir (bkz. Ioannou and Sonan 2014).

Kemer sıkma politikalarının Türkiye'ye mali bağımlılığı kademeli olarak azaltmış olması bir başarı olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Kıbrıslı Türk ve Rum tarafları arasında yapılan topluluklararası müzakereler çerçevesinde bakıldığında olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bunun nedeni, Kıbrıs'ın kuzey kesiminde sürdürülebilir bir ekonomik yapının olması, Kıbrıslı Türklerin federal devlete yük olacağı yönünde güneyde hâkim olan olumsuz algıyı değiştirmeye yardımcı olabilecek olmasıdır. Olumsuz taraftaysa, KKTC'nin Türkiye'den borç almaya devam etmesiyle ciddi bir borç yükünün de birikmeye devam etmiş olması vardır.

Siyasi açıdan, hiçbir parti bu programları sahiplenmemiş ve uygulamada Türkiye'den gelen para akışının devamını sağlamak için gerekli asgari düzeyin ötesine geçilememiştir. Yine de bu bile seçmeni kızdırmaya yetmiştir. Kamu sektörü çalışanlarının, emeklilerin ve sosyal yardım alanların tamamının reel gelirlerinin düşmüş olması ve kemer sıkma önlemlerinin Ankara tarafından empoze edildiği algısı, iktidarda bulunan partilere karşı bir tepki yaratmıştır. Zamanından önce yapılmak zorunda kalınan son üç genel seçim, hükümet etmenin zorlaşmış olduğunun somut bir göstergesidir.

Türkiye'ye karşı olan ekonomik bağımlılık azalmış olsa da Ankara'nın siyasi etkisinde herhangi bir düşüş gözlemlenmemektedir. Dahası, kemer sıkma politikalarının sonlanacağına dair herhangi bir işaret olmaması, bu trendin devam edeceği ve siyasal sistem üzerinde daha da fazla baskı oluşturacağına işaret etmektedir. Bu durumun, hükümet sisteminde değişikliğe gidilmesi yönünde taleplerin artmasına yol açması muhtemeldir ve yakın bir gelecekte başkanlık sistemine geçilmesi için referandum yapılması kimseyi şaşırtmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü.** (2018) 'Neoliberal Populism in Turkey and Its Crisis', IPE Working Papers, Institute for International Political Economy, HWR Berlin.
- Attalides, M. A.** (1977) 'The Turkish-Cypriots: Their Relations to Greek-Cypriots in Perspective', in Michael A. Attalides (ed.), *Cyprus Reviewed*, Nicosia: The Jus Cypri Association, sayfa 71–97.
- Bahçeli, S.** (2013, 5 Haziran) "'TRNC Government" Ousted', *Cyprus Mail*, online erişim: <http://cyprus-mail.com/2013/06/05/trnc-government-ousted/?hilite=per+cent27+per+cent27>.
- Barba, A. ve Pivetti, M.** (2009) Rising household debt: Its causes and macroeconomic implications—a long-period analysis, *Cambridge Journal of Economics*, Cilt 33, Baskı 1, Ocak 2009, sayfa 113–137
- Besim, M. ve Mullen, F.** (2009) Cyprus in the Global Financial Crisis: How Lack of Banking Sophistication Proved an Advantage, *South European Society and Politics*, Cilt 14, Sayı 1, sayfa 87–101.
- Besim, M., Sertoğlu, K. ve Ekici, T.** (2018) Kuzey Kıbrıs Ekonomik Rekabet Edebilirlik Raporu: 2017–2018, Kıbrıs Türk Ticaret Odası.
- Bosco, A. ve Verney, S.** (2012) 'Electoral Epidemic: The Political Cost of Economic Crisis in Southern Europe, 2010–11', *South European Society and Politics*, Cilt 17, Sayı 2, sayfa 129–154.
- Bozkurt, U.** (2014) 'Turkey: From the "Motherland" to the "IMF" of Northern Cyprus', *Cyprus Review*, Cilt 26, Sayı 1, sayfa 83–105.
- Blyth, M.** (2013) *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. New York: Oxford University Press.
- Devlet Planlama Örgütü** (2016) *Haber Bülteni: Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları: 2015*, Lefkoşa.
- Devlet Planlama Örgütü** (2017) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2016*, Lefkoşa.
- Devlet Planlama Örgütü** (2018a) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2017*, Lefkoşa.
- Devlet Planlama Örgütü** (2018b) *Ekim 2017 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları*, Lefkoşa.
- Devlet Planlama Örgütü** (2018c) *İstatistik Yıllığı*, Lefkoşa.
- Erhürman, T.** (2011, 3 Mart) 'Demokrasinin Gereği', *Kıbrıs Postası*. Available online at: http://www.kibrispostasi.com/mobile/index.php?art_id=10798&
- Ernur, E.** (2019, 20 Ekim) "'En Az Güven Duyulan" Kurumlar: Meclis, Hükümet ve Siyasi Partiler', *Kıbrıs*. Online erişim: <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/en-az-guven-duyulan-kurumlar-meclis-hukümet-ve-siyasi-partiler-h75902.html>
- European Commission Representation in Cyprus** (2019, 27 Aralık) 'Turkish Cypriot Community', European Commission (website). Online erişim https://ec.europa.eu/cyprus/about-us/turkish-cypriots_en
- Ioannou, G. and Sonan S.** (2014) *Trade Unions in Cyprus: History of Division, Common Challenges Ahead*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. Online erişim: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/11143.pdf>.
- Ioannou, G. and Sonan S.** (2016) *Youth Unemployment in Cyprus: an Examination of the "Lost Generation"*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. Online erişim: <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/12825.pdf>
- Haber Kıbrıs** (2011, 15 Kasım) 'K-Pet Levent-Hacı Ali ortaklığının' *Haber Kıbrıs*. Online erişim: https://haberkibris.com/f7378c49-2011_11_15.html
- Hürriyet** (2009, 11 Ağustos) [Maliye Bakanı Ersin Tatar'la mülakat] 'Türkiye bizim IMF'miz Çingene kabilesi değiliz', *Hürriyet*. Online erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-bizim-imf-miz-cingene-kabilesi-degiliz-12251231>
- Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği (KEİ)** (2009) *Kamunun etkinliğinin ve özel sektörün rekabet gücünün artırılması programı*. Online erişim: <http://kei.gov.tr/media/1125/2010-2012-donemi-programi.pdf>
- Kendirci, B. et al.** (2018) *KKTC Ekonomi Durum Raporu 2017* Lefkoşa: T.C. Lefkoşa Büyükşehirliği Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi.
- Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası [KTÖS]** (2014) *Eşit İşe Eşit Ücret*, Lefkoşa: KTÖS Yayınları.
- Kıbrıs Türk Ticaret Odası** (muhtelif yıllar) Kuzey Kıbrıs Rekabet Edebilirlik Raporları Online erişim: <https://www.ktto.net/kuzey-kibris-rekabet-edebilirlik-raporlari/>
- KKTC Maliye Bakanlığı [TRNC Central Bank]** (2019) 'Maaş Alanların Sayı ve Miktarları'. Online erişim: <http://www.maliye.gov.ct.tr/maliye/f?p=100:1027:0::NO>.
- KKTC Merkez Bankası** (2019) Sektör Kredileri Online erişim: http://www.kktcmerkezbankasi.org/tr/veriler/istatistiki-veriler/seyktor-kredileri?field_seyktor_kredileri_tur_tid_i18n=56
- Münir, M.** (2010, 19 Ağustos) 'KKTC: İflasın Sorumlusu Kim?' *Milliyet*. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/metin-munir/kktc-iflasin-sorumlusu-kim--1278218/>
- Navaro-Yashin, Y.** (2006) 'Affect in the Civil Service: A Study of a Modern State-System', *Postcolonial Studies*, Cilt 9, Sayı 3, sayfa 281–294.
- Okandan, E.** (tarih yok) 'KKTC'de Mevcut Emeklilik Yasaları Çerçevesinde Kamu Görevlilerinin Emeklilik Koşulları ve Bunun Sonucundaki Hak ve Menfaatleri' (KTAMS saymanı tarafından yazılmış yayınlanmamış çalışma).
- Ortiz-Ospina, E. and Roser, M.** (2019) 'Government Spending'. OurWorldInData.org. Online erişim: <https://ourworldindata.org/government-spending>. Erişim tarihi 5 Şubat 2019.
- Panagides, S. S.** (1968) 'Communal Conflict and Economic Considerations: The Case of Cyprus', *Journal of Peace Research*, Cilt 5, Sayı 2, sayfa 133–145.
- Plehwe, D., Neujeffski, M., McBride, S. and Evans, B. (eds)** (2019) *Austerity: 12 Myths Exposed*. Berlin: SE Publishing.
- Sayarı, S.** (2009, 23 Kasım) 'KKTC'de memurların protestosu: 16 NTV'. Online erişim: https://www.ntv.com.tr/dunya/kktcde-memurlarin-protestosu-16-gozalti,6SQZ6M9ApEy-fifjWnYp4Q?_ref=infinite.
- Sin, T.** (2018) *Ekonomik Göstergeler*, Lefkoşa: T.C. Lefkoşa Büyükşehirliği Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi.
- Sonan, S.** (2007) 'From Bankruptcy to Unification and EU-Membership? The Political Economy of Post Nationalist Transformation in Northern Cyprus' RAMSES Working Paper 9/07 European Studies Centre, St Antony's College, University of Oxford.
- Sonan, S.** (2014) 'In the Grip of Political Clientelism: The Post-1974 Turkish Cypriot Politics and the Politico-Economic Foundations of Pro-Taksim Consensus', PhD thesis, University of Duisburg-Essen. Online erişim: https://duepublico2.uni-due.de/receive/duepublico_mods_00034163,

Sözen, A. ve Sonan, S. (2019) 'Yet Another Case of Electoral and Government Epidemic? The Turkish Cypriot Legislative Election of January 2018', *South European Society and Politics*, Cilt 24, Sayı 1, sayfa 129–154.

Star Kıbrıs (2009, Ağustos) 'Başbakan Eroğlu Topluma Seslendi' *Star Kıbrıs*. Online erişim: <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=36403>

Tümerkan, M. (2012, 10 Temmuz) [Eski Maliye Bakanı Ahmet Uzun'la Mülakat] Ahmet Uzun: 'UBP Yalan Vaatlerle İktidar Oldu. *Haber Kıbrıs*. Online erişim: <http://haberkibris.com/ubp-yanan-vaatlerle-iktidar-oldu-2012-07-10.html>

Tümerkan, M. (2013, 17 Şubat) [Eski Başbakan Ferdi Sabit Soyer'le Mülakat] 'Soyer İlk Kez Açıkladı: "Türkiye'yi Kandırdım". *Haber Kıbrıs* [originally published in *Havadis*]. Online erişim: <http://haberkibris.com/soyerdan-carpici-itiraf-2013-02-17.html>

Yenidüzen (2018, 23 Şubat) 'Ercan devletten çalıyor', *Yenidüzen*. Online erişim: <http://www.yeniduzen.com/ercan-devletten-caliyor-99283h.htm>

YAZARLAR HAKKINDA

Doç. Dr. Sertaç Sonan, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde çalışmaktadır ve aynı üniversitenin Kıbrıs ve Akdeniz Çalışmaları Merkezi'nin direktörüdür. Sonan'ın ilgi alanları arasında siyasal kliyentalizm, yolsuzluk, Kıbrıs sorunu, Kıbrıs Türk siyaseti ve ekonomisi yer almaktadır. Bugüne kadar, Friedrich-Ebert-Vakfı için çeşitli raporlar yazmış olan Sonan, 2014 yılından beridir Friedrich-Ebert-Vakfı Kıbrıs Ofisi'nin aylık bülteninin Kıbrıslı Türklerle ilgili kısmını yazmakta ve Kıbrıs sorunu bölümüne katkıda bulunmaktadır.

Prof. Dr. Ömer Gökçekuş, Seton Hall Üniversitesi, Diploma si ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Okulu'nda Uluslararası Ekonomi ve Kalkınma Profesörü olarak görev yapmaktadır. İlgi alanları arasında, çıkar grupları ve ticaret politikaları arasındaki ilişki, kamu sektörü kuruluşlarında örgütsel yapı ve performans, yolsuzluğun dinamikleri ve etkileri, ekonomik kalkınma, dış yardım ve şarap ekonomisi bulunmaktadır.

KÜNYE

Friedrich Ebert Vakfı
Kıbrıs Bürosu
20 Stasandrou, Apt. 401 | 1060 Nicosia | Cyprus

Sorumlu Kişi:
Hubert Faustmann | Direktör
Telefon: +357 22 37 73 36
E-mail: office@fescyprus.org
www.fescyprus.org

Email:
office@fescyprus.org

© Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) 2020
Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibi/sahiplerinin yazılı izni olmaksızın yeniden üretilemez, bir bilgi erişim sistemine depolanamaz ya da elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da diğer yöntemlerle ya da biçimlerde kullanılamaz.

KUZEY KIBRIS'TA KEMER SIKMA POLİTİKALARININ SOSYO-EKONOMİK VE POLİTİK SONUÇLARI

Kısa Bir Değerlendirme

Kıbrıs Türk hükümetleri, Türk hükümeti ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde 2010 yılından bu yana çeşitli kemer sıkma politikaları uygulamaktadır. Bu rapor, (1) resmi istatistikler ve (2) uzmanlarla yapılan görüşmelere dayanarak bu politikaların Kıbrıs Türk ekonomisi, toplumu ve siyaseti üzerindeki etkisinin kısa bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik olarak en çok göze çarpan sorunu, patronaj ilişkilerinden dolayı kamu sektörünün sürekli genişlemesi ve bunun sonucu olarak personel ve transfer harcamalarının kamu bütçesinde çok büyük bir yer tutmasıdır. Bu bağlamda, kemer sıkma politikalarının öncelikli hedeflerinden biri, kamu sektörü çalışanı olmayı daha az çekici hale

getirmektir. Bu doğrultuda üç ana politika aracı kullanılmıştır: (1) kamu sektöründe başlangıç maaşlarının düşürülmesi; (2) emeklilik sisteminde reform yapılması ve (3) 2011 yılında bir yıl boyunca kamudaki tüm ücretlerin, emekli maaşlarının ve sosyal yardım ödemelerinin reel olarak dondurulması. Kemer sıkma politikaları hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bütçe açığı azalırken, kamu sektörü çalışanları, emekliler ve sosyal yardım alanların tamamı reel gelirlerinde düşüş yaşamıştır. Buna rağmen, kamu borç stokunun GSYİH içindeki payı yüksek kalmaya devam etmiştir. Dahası, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek istemeyen bireyler reel gelirlerindeki düşüşü telafi etmek için borç almayı tercih etmiş ve

neticesinde hanehalkı borçlanması da artmıştır. Ekonomi büyümüş gibi görünse de, GSMH, 2017 yılı sonuna geldiğinde, dolar bazında, hala 2008'deki seviyesinin altındadır. Türkiye'ye olan finansal bağımlılık azalmış olsa da Türkiye'nin politik etkisinde herhangi bir düşüş gözlemlenmemektedir. Siyasi açıdan, dışarıdan empoze edilen kemer sıkma önlemlerinden dolayı siyasal partilere yönelik tepki olduğu ve hükümette bulunmanın daha zor hale geldiği görülmektedir; son üç genel seçimin de zamanından erken yapılmak zorunda kalınması buna işaret ederken, seçmenler arasında artan hoşnutsuzluğun göstergesi olarak katılım oranlarının sürekli düştüğü görülmektedir.